

T.C

**SİNOP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TARİH ANABİLİM DALI

ESKİ MİSİR İNANIŞLARININ TOPLUM ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI

HATİCE YÜSRA DEDEŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİNOP

ESKİ MİSİR İNANIŞLARININ TOPLUM ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI

HATİCE YÜSRA DEDEŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİH ANA BİLİM DALI

T.C
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ESKİ MİSİR İNANIŞLARININ TOPLUM ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI

HATİCE YÜSRA DEDEŞ
TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ

SİNOP 2021

06 /07/2021

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

06/07/2021

Hatice Yüstra DEDEŞ

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

HATİCE YÜSRA DEDEŞ tarafından hazırlanan “**ESKİ MISIR İNANIŞLARININ TOPLUM ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI**” başlıklı bu çalışma, 02.07.2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Yüksek Lisans2 tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan [Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ] İmza
Sinop Üniversitesi / Fen- Edebiyat Fakültesi

Üye [Prof. DR. Süleyman BÜYÜKKARCI] İmza
Sinop Üniversitesi / Fen- Edebiyat Fakültesi

Üye [DR. ÖĞRETİM ÜYESİ PINAR BÜLBÜL] İmza
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / Fen- Edebiyat Fakültesi

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

..... / / 2021

Prof. Dr. Hakan UŞAKLI

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
KISALTMALAR DİZİNİ.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

1.1. MISIR'IN TARİHİ COĞRAFYASI.....	3
--------------------------------------	---

2. BÖLÜM

2.1. ESKİ MISIR'IN SİYASİ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	8
2.1.1. Tinitler Devri (I. ve II. Sülaleler MÖ. 3200-2800).....	8
2.1.2. Eski İmparatorluk Devri (MÖ. 2800-2400).....	11
2.1.3. Orta İmparatorluk Devri (MÖ. 2050-1580).....	15
2.1.4. Yeni İmparatorluk Devri (MÖ.1580-1085).....	18
2.1.5. Mısır Tarihinin Son Devirleri.....	29

3. BÖLÜM

3.1. ESKİ MISIR İNANIŞLARININ TOPLUM ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI.....	32
SONUÇ.....	44
KAYNAKÇA.....	46
ÖZGEÇMİŞ.....	48

ÖZET

Tarihi çağlardan günümüze miras kalan en önemli uygarlıklardan birisi şüphesiz ki Eski Mısır Uygarlığıdır. Mısır, coğrafi açıdan etrafı çöllerle kaplı olduğu için istilaya maruz kalmamış, uzun ömürlü olmuştur. M.Ö 3100 yıllarına dayanan bu köklü medeniyet, otuzdan fazla sülaleyi bünyesinde barındırmıştır.

Eski Mısır’da din ve inanç müessesesi oldukça gelişmişti. Eski mısır dini, tam anlamıyla çok tanrılı bir dindir ifadesinin doğru olmayacağı gibi, kimi zaman tek tanrılı kimi zaman da birden fazla tanrının varlığına inanıp ancak bir tanesini kabul eden bir yapıda olduğunu ifade edebiliriz. Bu anlayış sayesinde geniş bir tanrılar panteonu oluşmuştur. Öte yandan mısır kralı olan firavunlar öldükten sonra tanrıya dönüşeceklerine inanıyorlardı. Bu açıdan bakıldığında firavunların tanrı-kral olduğunu düşünebiliriz. Buna karşılık tebaanın da ölümden sonraki hayat olan ahiret inancının da olduğunu kaynaklardan öğreniyoruz. Özellikle ölmüş atalarının mezarlarına ziyarete giden Mısırlılar onlara değerli eşyalar ve mücevherler takdim etmiştir. Mısır toplumu bir kısmı genel bir kısmı ise yerel olan bu ilahlara saygı duymuş, hatta tanrılaşmanın mertebesi olarak görmüştür. Bu yüzdendir ki Mısır halkı oldukça dindar ve muhafazakardı. Mısır’ın bu karmaşık inanç sistemini çalışmamızda ayrıntılı olarak ele alacağız.

Tez çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. I. Bölümde, Mısır’ın tarihi coğrafyasına yer verilerek, siyasi hayata etkileri ele alınmıştır. II. Bölümde, Mısır siyasi tarihi ile ilgili bilgiler sunulmuştur. III.ve son bölümde ise Eski Mısır inanışlarının toplum üzerindeki yansımaları konusu üzerinde durularak, konu ile ilgili kapsamlı bilgi sunulmaya çalışılmıştır. Araştırmamızda ulaşabildiğimiz ölçüdeki yerli ve yabancı araştırmacıların eserleri tetkik edilerek, Tarih biliminin metoduna uygun bir şekilde ve daha önce değinilmeyen konulara da ağırlık verilen özgün bir çalışma ortaya konulmaya çalışılmıştır. Metin içerisinde gerekli görülen yerlerde fotoğraflar ve haritalar kullanılarak, bilgilerin pekiştirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Mısır, Tanrı, Ahiret, Din, Firavun

ABSTRACT

One of the most significant civilizations inherited from historical ages is undoubtedly the Ancient Egyptian Civilization. Since Egypt is geographically covered with deserts, it has not been invaded and has had a long life. This deep-rooted civilization, dating back to 3100 BC, has hosted more than thirty lineages.

The establishment of religion and belief was highly developed in ancient Egypt. It is not true that the ancient Egyptian religion was polytheistic, but we can express that it was sometimes monotheistic and sometimes believed in the existence of more than one god and accepted only one. Thanks to this understanding, a wide pantheon of gods was formed. On the other hand, the pharaohs, who were the king of Egypt, believed that they would turn into gods after death. From this point of view, we can think that the pharaohs were god-kings. On the other hand, we learn from the sources that the subjects also had the belief in the hereafter, which is the life after death. Especially Egyptians, who visited the tombs of their deceased ancestors, presented them with valuable items and jewels. Egyptian society respected these deities, some of which were local and some general, and even regarded them as the level of deification. That is why the Egyptian people were very religious and conservative. In this study, we will discuss this complex belief system of Egypt in detail.

Our thesis study consists of three main parts. In Chapter I, the historical geography of Egypt and its effects on political life are discussed. In chapter II, information on Egyptian political history is presented. In Chapter III, which is the last one, comprehensive information on the subject is presented by focusing on the reflections of Ancient Egyptian beliefs on society. In our research, by examining the works of local and foreign researchers as far as we can reach, an original study has been tried to be presented following the method of the science of history and with emphasis on previously untouched subjects. It is aimed to consolidate the information by using photographs and maps where deemed necessary in the text.

Keywords: Ancient Egypt, God, Hereafter, Religion, Pharaoh

KISALTMALAR DİZİNİ

MÖ : Milattan Önce

MS : Milattan Sonra

a.g.e : Adı Geçen Eser

a.g.t : Adı Geçen Tez

a.g.m : Adı Geçen Makale

çev. : Çeviren

s. : Sayfa

ÖNSÖZ

Ele aldığım bu tez çalışmasında “Eski Mısır İnanışlarının Toplum Üzerindeki Yansımaları” konusu kapsamlı bir şekilde incelenmiş olup, konuyla ilgili özgün ve aydınlatıcı bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Din; kişinin ve toplumun şekillenmesini sağlayan yegane unsurlardan biridir. Bu doğrultuda Eski Mısır İnanışlarını araştırmak geçmişe ışık tutmanın yanı sıra, toplumun geçmişten süregelen dini ritüellerini de kavramamıza yardımcı olmaktadır. Mısır dinini, siyasi ve toplumsal yapıdan bağımsız olarak ele almak doğru çıkarımlara neden olmayacağı için ilgili bölümlerde Eski Mısır’ın siyasi tarihine de yer verilmiştir.

Özellikle eğitimim süresince ve tez konumun belirlenmesi ile hazırlanması aşamalarında benden bilgisini ve desteğini esirgemeyen kıymetli hocam; Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ’ e sonsuz şükranlarımı sunarım.

Çalışmamda bana daima yardımcı olan ve beni hep teşvik eden sevgili arkadaşım; Özlem ORDUBAĞ’a teşekkürü borç bilirim.

Son olarak çalışmamın hazırlanması esnasında beni her zaman destekleyen ve bana maddi, manevi yardımlarını esirgemeyen başta kardeşim Şura DEDEŞ’e ve kıymetli aileme sonsuz teşekkür ederim.

Hatice Yüstra DEDEŞ

SİNOP-2021

GİRİŞ

Dünyada bulunan kara parçalarını bazı durumlara göre ayırmak süregelen bir adettir. Bu sebeptendir ki ayrılmış olan kısımlara isimler verilmiştir. Asya, Avrupa ve Afrika gibi. Kıtaların bu şekilde birbirinden ayrılışı bazı durumlarda doğru değildir. Çünkü öyle bölgeler vardır ki coğrafi ve tarihi açıdan bağlı bulunduğu kıtadan ziyade diğer kıtaların özelliklerini taşır. İşte Mısır bu özelliğe sahip bir yerdir.

Afrika kıtası, İlkçağ uygarlıkları içerisinde özel bir konuma sahip değilken, kuzeyindeki Mısır, bağlı bulunduğu kıtadan çok daha ayrı bir gelişim göstermiştir. Mısır, bilindiği gibi Afrika'nın kuzeydoğusunda olup, Sina Yarımadası yoluyla Asya ile bağlantılı bir konumdadır. Topraklarının büyük bir kısmı Nil vadisi ile çölden oluşur. Ayrıca Mısır eski uygarlıkların beşiği sayılan Anadolu, Mezopotamya ve Suriye ile birlikte Ön Asya coğrafi alanı içerisinde yer almaktadır. Nil nehri Mısır'da, Dicle ve Fırat ise Mezopotamya'da ilk uygarlıkların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu rastlantının ötesinde coğrafi konumları ile bağlantılıdır.

“Bin yıllar boyunca devam eden güçlü Mısır geleneğinin en önemli yansıması olan Mısır Krallığı'nın yapısı günümüze dek ulaşmış sayısız yazılı belgeler vasıtasıyla iyi tanınmaktadır. Mısır Krallığı'nın oluşum sürecinde, kökleri prehistorik dönemlere inen nomların temel teşkil ettiğini, Aşağı ve Yukarı Mısır'da nomların mücadeleler sonucunda bir araya gelerek iki ayrı birlik oluşturduğunu, bunların da yine mücadeleler sonucunda birleşmesiyle Mısır Krallığı'nın ortaya çıktığını biliyoruz. Burada siyasal oluşumda Mısır'ın coğrafi yapısının yönlendirici rolü malumdur. Bu durumun sadece siyasal değil, medeniyetin her alanında belirleyici bir etkiye sahip olduğu açıktır.”¹

Din, tüm Eskiçağ toplumlarında olduğu gibi Mısır medeniyetinde de önemli bir yer tutmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Eski Mısır dini çok yönlülük göstermektedir. Siyasi yapıda, diplomaside, ekonomide, mimaride hatta sosyal ilişkilerde dinin belirleyici olduğu bir gerçektir. Mısır dininin, süreç içerisinde birçok değişime uğradığını belirtsek de yaklaşık üç bin yıl boyunca genel anlayışını sürdürdüğü bir gerçektir.

Dini hayatlarında tanrılar ve onlara yüklenen anlamlar ile ölüm bilinci ve ahiret için yapılan hazırlıklar Mısırlılar için büyük öneme sahiptir. Ölümden sonra hayatın devam edeceğine inandıkları için ölümlerini ve bazı kutsal hayvanlarını mumyalamışlardır.

¹ Turgut Yiğit, *Eski Mısır Tarihi*, Bilgin kültür sanat yayınları, Ankara, 2019, s.6

Mumyacılık, kişinin öteki dünyaya da yaptıkları yatırımın göstergesidir. Aynı şekilde ölen kişilerin mezarları da onların ihtiyaçlarını karşılayacak derecede yapılmasına önem verilmiştir.

Mısır dini ile ilgili bilgiler sunan önemli belgeler olmasına rağmen hala Mısır dini bütün yönleriyle tam olarak anlaşılabilmiş değildir.

Mısır kültürü; bu söylenenler ışığında varlığını ve sürekliliğini eskiçağlardan günümüze kadar korumayı başarmış, dünya üzerindeki eşsiz uygarlıklardan biri olduğunu göstermiştir. Mısır, coğrafi konumunun ve Nil'in ona sağladığı faydaların da desteğiyle kendi kültürünü oluşturan insanların ülkesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1 MISIR'IN TARİHİ COĞRAFYASI

Önemli medeniyetlerden merkezlerinden biri olan Mısır, Afrika'nın kuzeydoğusunda olup, Sina Yarımadası yoluyla Asya ile bağlantılı bir konumdadır. Kuzeyinde Akdeniz, doğusunda ise Kızıldeniz ile çevrilidir. Batısı ile güneyi ise çöllerle kaplanmış durumdadır.

Mısır'a yağmur oldukça nadir yağar. Gündüz gökyüzü hep açıktır. Güneşin yakıcı yüzünü hissettirdiği coğrafyada kurak bir iklim hakimdir. Aslında kurak bir iklimin yanı sıra Akdeniz ikliminin de görüldüğü söylenebilir. Mısır'ın tarihi coğrafyası, günümüz coğrafyasında olduğu gibi bu bölgeye hayat veren şüphesiz ki Nil Nehri'dir. Herodotos'un da ifade ettiği gibi 'Mısır Nil'in bir armağanıdır.' Nil nehri, yer aldığı bölgeye hayat vermiş, medeniyetin varlığının sebebi olmuştur. Mısır'ın coğrafyasını daha iyi anlayabilmek için evvela Nil Nehri üzerinde durmak gerekir.

Nil, 6500 kilometrelik uzunluğu ile dünyanın en uzun nehridir. *"Nil'in iki kolu vardır. Bunlardan birincisi Habeşistan'dan gelen Mavinil (Göknıl), diğeri ise Viktorya - Alber gölleri muntıkasından gelen Aknil'dir. Güneyden kuzeye doğru akan Nil Nehri, Mısır'a girmeden önce altı çağlayan (şelale) yapar. Bu çağlayanların kuzeyde sonuncusu Asuvan'dadır. Asuvan'dan sonra Nil, Akdenize doğru gider."*²

Nil Nehri, oldukça büyük bir su taşıma kapasitesine sahiptir. Buna karşılık akış hızı yüksek olmayan bir nehirdir. *"Mısır sınırları içerisinde Asvan Barajı'ndan sonraki Asvan kentinde Nil Nehri'nin yüzeyinin denizden yüksekliği 82 metredir. Luksor'da ise bu 68 metredir. Nehrin Asvan'dan itibaren Akdeniz'e kadar 1200 kilometreden fazla yol aldığı, bu kadar uzun bir mesafede ancak 82 metre yükseklikten deniz seviyesine indiği göz önüne alındığında nehrin akış hızı hakkında bir fikir oluşacaktır."*³

Akdeniz' kadar ulaşan Nil Nehri, uzun yıllar boyunca taşımış olduğu mili yığarak Akdeniz'e doğru süregelen büyük bir delta ovası meydana getirmiştir. Nil Nehri, Mısır topraklarına girmesiyle birlikte delta bölgesine kadar geniş ve dar kavisler çizmiş olsa da genellikle kuzey istikametinde akışını sürdürmüştür. Eski dönemlerden günümüze kadar Mısır coğrafyasının ciddi bir değişime uğradığı söylenilemez. Elimizdeki veriler coğrafi yapının

² Ekrem Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Ekin Yayınevi, Bursa, 2019, 5.Baskı, s.70

³ Turgut Yiğit, *a.g.e.*, s.14

aynı kaldığını göstermektedir. Bu doğrultuda bahsedilen geniş delta ovasına Aşağı Mısır, Nil'in uzun ve dar olan güneydeki bölümüne de Yukarı Mısır adı verilir. Bu ayrımın temeli coğrafi olmakla birlikte eski Mısır tarihine bakıldığında siyasi açıdan da bir temeli olduğu görülmektedir.

Şekil 1: Nil nehrinin akış güzergahı ile Yukarı ve Aşağı Mısır

(Kaynak: <https://misiruygarlik.weebly.com/n304l-nehr304n304n-oumlnem304.html> , 03/02/2021 tarihinde erişildi.)

Mısır, Aşağı ve Yukarı Mısır olarak adlandırılırken Eski Mısırlılar bölgeyi, nehrin suladığı tarıma uygun toprağı kastederek “kara toprak” anlamında, çölü kastederek “kızıl toprak” şeklinde adlandırıyorlardı. Onlar için oldukça büyük bir öneme sahip Nil’e ise “nehir” anlamına gelen “İteru” diyorlardı. Yukarı Mısır ve Aşağı Mısır’ın iklimleri birbirinden farklıdır. Asıl Akdeniz iklimini taşıyan Mısır aşağı Mısır’dır. Yukarı Mısırdaki ise, daha çok Afrika kültürü hâkimdir. İkisinin en önemli vazgeçilmez ortak özelliği Güneş ve Nil nehridir.

*“Eski Mısır, ıssız sonsuzluğuyla yaşamı sürekli tehdit eden, kuzeyde düz ve kumlu, güneyde dağlık ve kayalık bir çölün kıyısında uzanan, Nil Nehri’nin her yıl kabarıp alçalan sularıya sulanıp zengin ürünlerle dolup taşan, bereketli toprakların olduğu cömert bir doğadır.”*⁴ Nil’in asıl mucizesi şüphesiz mevsime göre taşmasıdır. Nil nehri ilk taşmaya başladığı zaman mavi rengini kaybederek yeşil renkte sağlıklı zararlı bir su halini alır. Bu Nil’in güneydeki bataklıklardan getirdiği maddelerden yüzündendir. Yeşil renge bürünen Nil, birkaç gün içinde bir defa daha rengini değiştirerek kırmızı çamur şeklinde akar. Bunun nedeni ise volkanik topraklardan kaynaklanmaktadır. Kırmızı renkte akan bu su soğuktur ve içilebilir.

*“Ağustos ve Eylül aylarında Nil’in suları en yüksek seviyeye ulaşır. Sonra yavaş yavaş, Kasım ortalarında, nehir, yatağına çekilir. Çekilirken de bereketli bir çamur tabakası bırakır. İşte o zaman, ekime başlanır. Hafifçe toprağı sürdükten sonra, Aralık ayında tohum atılır. Dört ay sonra sıkıntısızca mükemmel bir ürün elde edilir. İlkbaharda, memleket muhtelif ürünlerle doludur.”*⁵ Tarımla uğraşan Mısır halkı, Nil Nehri’nin zayıf olan noktalarına çeşitli göletler ve barajlar inşa ederek verimli olan toprakları daha da verimli bir hale getirerek bu bölgelere yerleşmiş ve bir sezonda iki ya da üç kez hasat yapılmasını sağlamıştır.

Nil’in çevresindeki bereketli topraklarda yapılan tarım, yerleşik bir düzen kurulmasını sağlamıştır. Yerleşik tarım toplumu; buğday, arpa, mercimek, nohut gibi ürünlerini saklayabilmek için tahıl ambarları yapmasını, taşıma işlerinin yapılabilmesi içinde hayvanların evcilleştirilmesini öğrenmiştir. Ayrıca Nil kıyılarında papirüs ve lotus ismi verilen su bitkileri de yetiştirdi. Mısırlılar, papirüsü bir çeşit kağıt yapımında kullanıyorlardı. Lotus ise Yukarı Mısır’da yetişen bir bitkiydi. Yemişlerini yerler, çiçeklerinden ise süs yaparlardı. Nil Nehri taşmadığı zamanlarda tarımsal üretimin de mümkün olmadığını görüyoruz ki bu kıtlık yani felaket demektir. Yazılı belgelerde bunun yaşandığına dair pek çok örnek mevcuttur.

“Fakat Nil yalnız Mısır’a iyilikler getirmez, aynı zamanda zararı da olur. Geçtiği her yerde, her şeyi alıp götürür ve mahveder. Hudutlar kalmaz. Onun için buraya ilk yerleşenler evvela bu halden korunmanın çaresini bularak, yüksek tepeciklere köylerini kurmuşlardır.

⁴ Erik Hornung, *Ana Hatlarıyla Mısır Tarihi*, 2004, s. 9.

⁵ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s.71

Tarlalar yüksek barajlarla ayrılıp, taşma zamanında yol olarak istifade edilmiştir. Bu bakımdan ilk kadastro ve hendese esaslarını burada buluyoruz.”⁶ Mısırlılar, tarım yapılan alanları boşa harcamamak ve nehir sularından korunmak için, evlerini yüksek bölgelere inşa etmişlerdir. Ayrıca insanlar bu taşkınları engellemek için kanallar ve bentler oluşturmuş olup, yerleşim yerlerini de bu çabaya uygun olarak kurmuşlardır. Bu taşkınların belirli dönemlerde, Nil kenarındaki birikintilerde olması erken dönemdeki yerleşim yerlerinin tespitini de zorlaştırmıştır.

Nil Nehri’nin, varlığı ile ortaya çıkan Mısır medeniyetine sağlamış olduğu önemli katkılardan birisi de ulaşımıdır. Nil’in kuzeyden güneye doğru esen rüzgarları ve kuzeye doğru akan suyu ile yelkenli gemilerin her iki yönde de kolay ulaşım sağladığı görülmüştür. *“Nehir, taşımacılık açısından en açık seçenektir. İnsanların ve malların taşınmasının en kolay ve ucuz yoluydu. Yıllık su taşkınları esnasında, ekili alanların büyük bir kısmı sular altında kaldığında, kayıklar inşaat için gerekli taşları vadiye sınır oluşturan falezlerdeki taş ocaklarından alarak, vadinin hemen yanındaki tapınak ve mezarlara taşıyabiliyordu.”⁷*

Nil Nehri; ekonomi ve sosyal hayat açısından Mısır’ın can damarı olduğu kadar siyasi anlamda da Mısır’ın temelini oluşturmuştur. Nil’in kenarında hayvancılık yapan halk, bir süre sonra savanların kuruması ile Nil Vadisine göç etmek durumunda kalmışlardır. Böylece “İlk yerleşik topluluklar M.Ö beşinci bin yılın başlarında taşkın yatağının kıyılarında tarih sahnesine çıktılar.

Mısır’da insan hayatına yön veren bir diğer unsur ise güneştir. Mısır iklimi dolayısıyla yazın ve kışın oldukça güneş alan bir bölge olması sebebiyle, hem insanların hem de bitkilerin üzerinde olumlu tesirler yapmaktadır. Güneşin, mikropları öldürmesi, insan sağlığına iyi gelmesi ve bitkilerin üremesini kolaylaştırması gibi etmenlere sahip olduğunu düşünürsek, Mısırlılar için kutsal sayıldığını söylememiz de mümkündür. Gerçekten Güneş sembolü edebiyat ve dini alanda önemli bir yer işgal etmiştir. Eski Mısırlılar güneşi, dünyanın kralı gibi görmüşlerdir.

Böylece Mısır’ın coğrafi yapısı, konumu ve iklimi, Mısır medeniyetine olduğu kadar bilimine de büyük katkılar sağlamıştır. Mısır, tarih ve medeniyetinin şekillenmesinde, sahip olduğu coğrafi konumun da büyük bir katkısı olmuştur. Mısır, coğrafi şartlarının sağladığı

⁶ Afet İnan, *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, TTK yayınevi, Ankara, 1992, 3.baskı, s.6

⁷ Douglas J.Brewer Emily Teeter , (Nihal Uzan), *Mısır Ve Mısırlılar*, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2017, S. 30.

imkânlar sayesinde saldırılara çok fazla uğramamıştır. Bunu da etrafındaki doğal engellere yani çöllerle borçludur. Bu sayede dış etkenlerden uzak ve kendine has özellikleri olan bir medeniyet meydana gelmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. ESKİ MİSİR'İN SİYASİ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

2.1.1. Tinitler Devri (I. ve II. Sülaleler MÖ. 3200-2800)

Tinitler Dönemi veya Erken Krallık devri olarak bilinen bu dönem, Birinci ve İkinci Sülaleler dönemini kapsamaktadır. Tinit ismi, Tinis veya This hükümet merkezinden gelir. Öte yandan M.Ö. 3. Yüzyılda yaşamış olan Mısır tarihçisi Manetho, Birinci ve İkinci Sülaleler dönemine Tinitler Dönemi demiştir. Bu dönemde, *“Aşağı ve Yukarı Mısır arasında siyasi birliğin sağlanmasıyla birlikte birleşik Mısır'ın idare merkezi önce Yukarı Mısır'da iken daha sonra Aşağı Mısır'a taşınmıştır.”*⁸

Aşağı ve Yukarı Mısır'ı birleştiren ilk Mısır kralının Menes olduğu bilinmektedir. Buna karşılık bazı belgelerde ise kralın Narmer olduğu geçer. Araştırmacılar arasındaki genel kanaat ise Menes ile Narmer'in aynı kişi olduğu yönündedir. Tarihçi Heredotos ve Manetho, Menes'e dair bilgiler vermekte, Yukarı ve Aşağı Mısır'ın birleştiği yer olan Memfis kentini bu kralın kurduğunu belirtmektedirler. Böylece Memfis kenti Mısır'a başkentlik yapacaktır.

Birinci Sülalenin ikinci kralı Aha'dır. Aha zamanında Güneş yılını esas alan ve daha sonra geliştirilecek olan bir takvim kullanılmıştır. Aynı zamanda özellikle dini işlerde kullanılmış olan bir Ay takviminin varlığından da söz edebiliriz. Yine bu dönemde Memfis kenti imar edilmiş ve yönetimin merkezi haline getirilmiştir.

Birinci Sülalenin üçüncü kralı ise Yunancadaki söylenişi ile Athotis'tir. Djer olarakta bilinen bu kral hakkında kendisinin yazdığı anatomi ile ilgili kayıtların varlığından haberdarız. *“Ayrıca ölü krallara dünyada yiyecek sağlaması için tarım kompleksleri kurdu. Çok sayıda başarılı girişimleri sayesinde hükümdarın adı üç bin yıl sonra bile saygınlığını korumaya devam etti.”*⁹

“Menethon'da Unefes adıyla bilinen, Atothis adıyla da geçen Djet, Birinci Sülalenin dördüncü kralıdır. Bu kralın zamanına dair bilgilerimiz çok azdır. Onunla ilgili olarak

⁸ Turgut Yiğit, *a.g.e*, s.36

⁹ Herman A. Schlögl, *Eski Mısır (Kraliçe Kleopatra'nın intiharına dek dört bin yıl)*, Alfa Yayınları, İstanbul,2019, s.32-33

bahsedilebilecek en önemli şey, şimdi Louvre Müzesi'nde sergilenen, üzerinde Djet'in Horus adının yazılışı olan Horus (şahin) ve yılan kabartmasının olduğu Abidos'ta bulunmuş mezar stelidir. Bu stel, Mısır'ın sanatının erkenden ulaştığı seviyeyi göstermesi açısından dikkate değerdir.”¹⁰

Djet'ten sonra ülkeyi birkaç yıl Merneith adında bir kraliçenin yönettiğini görüyoruz. Muhtemeldir ki bu kraliçe Djet'in eşi ve ondan sonra Mısır kralı olacak Den'in annesiydi. Den'in küçük yaşta olması hasebiyle Merneith, yönetimi üstlenmişti. Bu kraliçe tıpkı Mısır kralları gibi, Sakkara ve Abidos'ta mezarı vardı. Bu bilgiye dayanarak onun kral gibi kabul edildiğini çıkartabiliriz.

Den, iktidarı ele aldıktan sonra güçlü bir idare sistemi meydana getirmiştir. O, uzun hükümdarlık süresi boyunca I. Sülalenin en parlak dönemi olmuş, hem siyasi hem de kültürel alanda büyük başarılar imza atmıştır. İlk defa Aşağı ve Yukarı Mısır'ın kralı unvanını kullanmıştır. Ayrıca Onun döneminde tıbbi reçetelere rastlanılmış bu da tıp ilmi açısından ilk çabaların ortaya çıktığını göstermektedir. *“Kral Den, Abidos'taki mezarını diyorit anıt taşlarla donatır, zeminini kırmızı granitle kaplatır. O zamana kadar yalnızca kap yapımında kullanılan bu soylu ve sert malzemeyi binalarda da kullanmaya başlayan Mısırlılar, Piramitler Dönemindeki mimarların çok işine yarayacak deneyimler kazanırlar.”¹¹*

Den'den sonra Mısır tahtına Anedjib geçmiştir. Miebidos adıyla da bilinen bu kral zamanında kraliyet içerisindeki mücadeleler yüzünden duraklama dönemine girildi.

Anedjib'ten sonra gelen kral ise Semerkhet'tir. O bazı yazıtlardan Anedjib'in ismini sildirerek üzerine kendi adını yazdırmıştır. Buda her iki kralın tahtın el değiştirmesi konusunda sıkıntı yaşadığının göstergesidir. Krallığın başına tam olarak ne zaman geçtiği bilinmeyen bu kral zamanında, Menethon'a göre bazı felaketlerde yaşanmıştır. Ancak bu felaketlerin ne olduğu hakkında bilgi sahibi değiliz.

Semerkhet'ten sonra I. Sülalenin son kralı olan Kaa'nın Mısır tahtına geçtiğini biliyoruz. Ancak bu kral hakkında elimizde yeterli belge mevcut değildir. Bu kral zamanında siyasi birliğin bozulduğu anlaşılmaktadır.

¹⁰ Turgut Yiğit, *a.g.e.*, s.39

¹¹ Erik Hornung, *a.g.e.*, s.17-18

Böylece I. Sülale döneminde sekiz firavunun hüküm sürdüğünü tahmin ediyoruz. Eski Krallık devrine kadar olan süreçte, Erken Krallık ya da Tinitler Dönemi olarak adlandırdığımız bu devirde I. Sülaleden II. Sülaleye geçişin nasıl bir sebeple olduğunu bilmiyoruz.

“II.Sülale döneminde siyasi ve kültürel gelişmelerin ağırlık merkezi tamamen Aşağı Mısır’a kaydı. Böylece kral mezarlarını Abidos’ta inşa etme geleneğinden vazgeçildi. Ülkede baş gösteren çatışmalar, dinsel gerginlikler ve savaşlar devleti sarstı.”¹²

II.Sülale’nin ilk kralı Hotepsehemvi’dir. Bu ismin anlamı “güçlerdeki hoşnutluk”tur. Bu zamana ait bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Yalnızca bürokratik yapılanmaya doğru gidildiğine dair bilgiler elde etmekteyiz.

Mısır tahtına Hotepsehemvi yerine Reneb geçmiştir. Bu dönemde Mısır baş tanrısı Ra’ya dair erken dönemdeki ilk önemseme olarak görülmelidir.

Üçüncü Firavun Nineter ismini taşımaktadır. Onun zamanında saltanat mücadelesi başlamış ve ülkedeki istikrar azalmıştır. Bu kraldan sonra tahta bazı isimlerin geldiği düşünülmektedir. Ancak krallık yapıp yapmadığı tam olarak anlaşılmamaktadır. Krallık yaptığı kesin olarak bilinen isim Peribsen’dir.

Peribsen, Seth-Peribsen olarak da bilinir. Bunun nedeni Yukarı Mısır tanrısı olan Seth’e atfendir. Bu zamanda en dikkat çekici olay, Seth’in Horus’tan üstün kabul edilmiş olmasıdır. Şahin simgesiyle bilinen Horus, Aşağı Mısır’ın önemli kutsallarından olup, kralların koyucu tanrısı olarak kabul edilmiştir. Bu sırada Mısır ikiye ayrılmıştı. Yukarı Mısır’ın idaresi Seth-Peribsen’in elinde idi.

“Manethon’a göre Seth-Peribsen ile Hasehemvi arasında üç kral daha bulunsa da onların krallık yaptığına dair başka kanıt yoktur. Buna göre Seth- Peribsen’i Hasehemvi krallıkta takip etmiştir. II. Sülalenin beşinci ve son firavunudur. Ayrıca bunun zamanında, daha önce ayrılmış olan Yukarı ve Aşağı Mısır’ın yeniden birleştirildiğini görüyoruz. II. Sülale zamanında ortaya çıkan istikrarsızlığın Hasehemvi zamanında giderilmiş olması, henüz siyasal anlamda yeterince güçlenmemiş, kurumları ve gelenekleriyle sağlam temelleri oluşmamış krallığın devamı açısından önemliydi. Hasehemvi zamanında birçok inşa

¹² Herman A. Schlögl, *a.g.e.*, s.34

projesinin de hayata geçirildiği bilinmektedir. Sadece Yukarı Mısır'da değil Aşağı Mısır'da da inşa girişimlerinde bulunmuştur.”¹³

Böylece Tinitler döneminin, Eski İmparatorluk devrinin de temelini oluşturduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu dönemde yazının henüz yeni kullanılmaya başlanması, bu devire ait bilgilerinde kısıtlı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu devir bütünüyle aydınlatılamamıştır.

2.1.2. Eski İmparatorluk Devri (MÖ. 2800-2400)

Manethon' un Aegyptica adlı eserinde, Mısır tarihini otuz sülaleye bölmüştür. Bunu modern tarihçilerde kabul etmiş, siyasi ve kültürel gelişmeleri göz önünde bulundurarak Mısır tarihini belirli devirlere ayırmışlardır. Buna mukabil Eski İmparatorluk devri olarak kastedilen dönem III. Sülale ile başlayıp, VI. Sülaleye kadar devam eder.

III. Sülaleye nasıl geçildiği hakkında elimizde yeterli miktarda bilgi yoktur. Ancak Nemathap adındaki kraliçenin isminin bu sülalede de geçiyor olması, bu kraliçe vasıtasıyla bir değişimin olabileceğini ya da kraliyet ailesi içinde tahtın normal şekilde el değiştirmedeği ihtimalini akıllara getirmektedir. *“Memfisli prensler hakimiyeti ellerine almak için daha II. Sülale zamanında uğraşmışlar ve nihayet iki tacı birleştirerek bir yeni sülale kurmaya muvaffak olmuşlardır. Bu sülale değişikliğinde şiddet kullanılmamış ve büyük ihtilaller olmamıştır.”¹⁴*

III. Sülalenin Sakkara listesindeki ilk kralı Coser'dir. Horus adı ise Nebka olarak geçer. III. Sülalenin en tanınmış kralı olan Coser zamanında, başta Memfis olmak üzere güneye doğru askeri faaliyetlerin arttırıldığına ve Sina'ya da birçok askeri sefer düzenlendiğini görüyoruz. Bu seferlerin nedeni ise başta bakır olmak üzere hammadde ihtiyacıdır.

Coser zamanını mühim kılan olaylardan birisi de ilk kez onunla birlikte başlayan piramit inşasıdır. Krallar yaşadıkları lüks hayatı, öldükten sonra da sürdürebilmek için mezar yapıları inşa etmeye başlatmışlardır.

¹³ Turgut Yiğit, *a.g.e.*, s.43-44

¹⁴ Afet İnan, *a.g.e.*, s.64

III. Sülalenin Coser'den sonraki kralları ve dönemleri hakkında detaylı bilgiye sahip değiliz. Coser'den sonra, Sekhemhet adında bir kral vardır. Bu kral zamanında da bir piramit yapımına başlanmıştır ancak kralın erken ölmesiyle piramit yapımı yarıda kalmıştır. Eğer bu piramit tamamlanabilseydi, Coser'in yaptırdığı piramitten daha büyük olacağını araştırmacılar ortaya koymuştur.

Sekhemhet'ten sonra yine uzun sürmeyen iktidarıyla Haba, Haba'dan sonra da Sanehte (Nebkare), ondan sonrada Huni, sırasıyla Mısır tahtına geçmiştir.

“III. Sülaleden sonra gelen IV. Sülaleye ‘Ehram Kuranlar Sülalesi’ de denir. M.Ö. 2700-2500 yılları arasına tarihlenen bu sülale zamanında Mısır, ekonomik yönden belki de en parlak devrini yaşamıştır. IV. Sülale firavunlarının ünü, yaptırmış oldukları piramitlerle (ehram) bilinmektedir. Bu firavunlardan Keops, Kefren ve Mikerinos’a ait piramitler, dünyanın yedi harikasından biri sayılırlar.”¹⁵

“IV. Sülalenin kurucusu Horus adı Nebmaat (Maat’ın efendisi) olan Snefru’ydu. (Tanrı beni kusursuz yaptı). Snefru’nun hükümdarlığında ülke sanat ve kültürde kalkındı ve kral, Mısır’ın en büyük mimarı sayıldı.”¹⁶ Onun zamanında piramit inşası zirveye ulaşmıştır. “Yaptırdığı piramitlerin inşasında kullanılması için Suriye’den tahta getirten kral, bu sayede Suriye ile yakın ilişkiler kurmuştur.”¹⁷ Basamaklı piramitler yerini gerçek piramitlere bırakarak boyut olarak büyümüştür.

IV. Sülale Dönemi’nde *“Mısır’ın Nübya siyaseti de değişmeye başlamıştır. Kral Snefru ile başlayan bu değişimin sebebi Eski Krallık Dönemi’nde önemli ticaret merkezleri olan Buhan ve Nübya’yı kontrol altında tutmaktı.”¹⁸*

“Nübya’ya yapılan seferde birçok ganimetle beraber 7.000 esir alındığı kaydedilmiştir. Libya’ya yapılan seferlerden ise 11.000 esir ve 13.000 hayvan alınmıştır. Diğer taraftan Snefru’nun Sina’ya da sefer yaptığı Maghara vadisindeki kaya abidesi üzerinde gösterilmiştir.”¹⁹

¹⁵ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s.78

¹⁶ Herman A. Schlögl, *a.g.e.*, s.38-39

¹⁷ Jean Vercoutter, *Eski Mısır*, (Çev.: Emine Çaykara), İletişim yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2010, s. 59.

¹⁸ Sophie Desplancques, (Çev.: İsmail Yerguz), *Antik Mısır*, Dost Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2016, s.55

¹⁹ Afet İnan, *a.g.e.*, s.66

IV. Sülalenin ikinci firavunu Khufu adıyla da bilinen Keops'tur. Keops zamanında devlet tam bir mutlakiyet ile yönetiliyordu. Herodotos'tan öğrenilen bilgilere göre Keops oldukça zalim bir kraldı. Öte yandan Keops, Mısır'ın dünyanın yedi harikasından biri olan en büyük piramidini inşa ettirmiştir. *“Gize vadisinde inşa ettirilen bu piramidin ölçüleri aklın alamayacağı çaptadır. Aslı 146 metre yüksekliğinde olan bu anıt mezar, bugün 138 metre olarak hala ayakta durmaktadır. Kaidesinin bir çizgisi 227 metreden fazladır. Buna göre kaide, 51.529 metre karelik yani 5 hektardan fazla bir alanı kaplamakta idi. Düşünmek lazımdır ki, piramidin yüzünü kaplamak için 2.300.000 adet kalker taşı plakası kullanılmıştır. Bunların her birinin ağırlığı takriben 2,5 (iki buçuk) tondur.”*²⁰

Keops döneminde, güneş tanrısı Ra, Mısır Panteonu'nda en önemli tanrılardan birisi haline gelmiştir. 9 oğlu olduğu belgelere yansıyan Keops'tan sonra yerine Cedefre (Redecéf) geçmiştir. O ilk defa “Ra'nın oğlu” unvanını kullanmıştır. Cedefre'den sonra ise tahta Khafre (Kefren) oturmuştur. Kefren'in inşa ettirdiği piramit ikinci yüksek piramittir. IV. Sülalenin beşinci kralı ise Mankaure adıyla da bilinen Mikerinos'tur. Kendisinin Giza'da yaptırdığı 66,5 m boyunda olan bu piramit, en yüksek üçüncü piramit olarak bilinir. Ayrıca büyük boyutlu piramitlerin de son örneğidir diyebiliriz.

*“Menkaure'nin yerine oğlu Şepseskaf, IV. Sülalenin altıncı kralı olarak tahta geçmiştir. Bu kralın yaptıklarını bize anlatan belgelerden yoksunuz. IV. Sülale de yerleşmiş olan piramit yapma geleneğini terk ederek kendi mezarı için Sakkara'da bir mastaba²¹ inşa ettirmiştir.”*²²

V. Sülale dönemine gelindiğinde toplamda 9 kralın adının olduğunu belgelerden öğreniyoruz. Bu sülalenin dini merkezi Aşağı Mısır'da bulunan Heliopolis'tir. Bazı belgelerde iktidarda kalma süreleri 218 yıl sayılmıştır. Bazı belgelerde ise bu sayı 128 yıldır. Uzerkaf ise bu sülalenin ilk firavunudur. İdare merkezi ise anlaşıldığı üzere Memfis'tir. Ayrıca yine bu dönemde Ra'nın en üst tanrı olduğunu görmekteyiz. *“Bu ailenin isimlerinin sonuna Ra ekledikleri görülür ve bunun da Tanrı Ra'nın rahibinin oğulları olmasından ileri geldiği söylenilebilir. Bu krallar kendilerine Ra'nın oğlu yani güneşin oğlu sıfatını atfetmişlerdir.*

²⁰ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s.78

²¹ Mastaba: Antik Mısır uygarlığında, toprak altına gömülen ölümlerin anısına, mezarın hemen üstüne kurulan tepesi düz odacık. Bu odacıkların kullanım amaçları mezarın yerini belli etmek, ölünün ruhu için dua edilen bir ufak tapınak sağlamak ve ölünün yaşarken yaptıklarını anarak yaşatmak olarak sayılabilir.

(<https://tr.wikipedia.org/wiki/Mastaba>, 04.03.2021, tarihinde erişildi.)

²² Turgut Yiğit, *a.g.e.*, s.57

Güneşin Horus ismi yanında bir diğer adı olan Ra'nın, artık bu dönemde Mısır'ın milli ilahı olduğunu ve diğer ilahların üstüne çıktığı görülmektedir. Bu durum Ra'nın oğulları olan krallara ve Mısır halkına yeni vazifeler getirmiştir. Bu vazifelerin başında Ra tanrısına güzel mabetler inşa ettirmek ve ona kurbanlar sunmak gelmektedir. Kral Userkaf da bu uygulamayı başlatmış ve ardından gelen halefler de bu uygulamayı devam ettirmiştir.”²³

Userkaf, ülke içinde birliği kuvvetlendirmeye çalışmış, siyasi anlamda ise Libya ile Sudan taraflarından Mısır'a girmek isteyenleri önlemiş, Filistin taraflarından sokulmaya çalışan göçebeleri engellemiştir. Userkaf'tan sonra tahtın başına Sahure geçmiştir. Bu kral zamanında yapılan ticari seferlerle birlikte Biblos'tan sedir ağaçları ve Afrika'nın doğu kısmından yani bugünkü Somali'den baharat ile vahşi hayvan postları getirilmiştir.

Sahure'nin ölümünden sonra bir iç karışıklık dönemine girilmiştir. Mısır tahtına ise Neferirkare geçmiştir. Bu dönemde devletin en yüksek idari görevleri, farklı eğitim görmüş kişilere vermiştir. Neferirkareden sonra başa geçen Niusserre döneminde de piramitlerin inşasına devam edilmiştir.

V. Sülalenin son kralı Unas'tır. O, *“yapılardan oluşan muhteşem bir kompleks inşa etti. Vadi tapınağından piramit kompleksine devam eden, yaklaşık 700 metre uzunluğunda, üzeri kapalı ve güzel rölyeflerle süslü yokuş yol bunlardan biriydi. Mezar odası, piramit metinleri adı verilen yazılarla bezenmiş olan ilk odaydı. Bu yazılar öteki dünyada kralı koruması için bir araya getirilmiş özdeyişlerdi.”*²⁴ *“Bu sülalenin son kralı olan Unas, doğrudan doğruya halef bırakmadığı için, iktidar başka ellere geçmiş ve eski imparatorluğun haşmetli devri bu sülale ile sona ermiştir.”*²⁵

Böylece Eski imparatorluk Devri sona ermiştir.VI. Sülaleden X1. Sülaleye kadar olan yaşanan sosyal sıkıntılar ve yabancıların yönetime sızması sonucu oluşan karışıklık dönemine “I. Ara Devir” denmektedir. Bu devrin iç ve dış siyasetini özetleyecek olursak, *“Eski İmparatorluk Döneminde birleştirilen nomlar bağımsızlık hareketlerine girişmişler, bunun neticesinde memlekette birtakım karışıklıklar yaşanmış, tarım yapılamamış, açlıklar baş göstermiştir. Coğrafi konumu ve topraklarının verimli oluşu sebebiyle ilk dönemlerde kendi halkına yeterli olan Mısır Devleti, siyasi varlığını sürdürebilmek için Nubyalılar'ın,*

²³ Yusuf Ziya, Özer, *Mısır Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 1939, s. 115-116.

²⁴ Herman A. Schlögl, *a.g.e.*, s.51

²⁵ Afet İnan, *a.g.e.*, s.70

Libyalıların ve Asyalıların Nil deltasına yaptıkları saldırıları durdurmanın yollarını aramış ve bunda da büyük ölçüde başarılı olmuştur. Güneyden Kızıldeniz yolu ile Arap yarımadasıyla ticari ilişkiler kurmuş, ayrıca Suriye, Kıbrıs ve Girit adalarıyla ticaret yapılmıştır. Görülüyor ki, bu dönem dış ilişkileri daha ziyade ticarete dayanıyordu.”²⁶

2.1.3. Orta İmparatorluk Devri (MÖ. 2050-1580)

Günümüzde Luksor olarak bilinen, ancak Yunanlılar’ın Thebes (Teb) dedikleri şehirden bir prens, kendisini firavun ilan ederek XI. Sülaleyi kurmayı başarmıştır. XI. Sülalenin ilk kralları “Nom Başkanı” unvanını kullanmışlardır. Daha sonra Mısır’ı hakimiyetleri altına almışlar ve Sina ile Kuzey Suriye’ye seferler düzenleyerek, imar faaliyetlerine girişmişlerdir.

Orta İmparatorluk Devri, Mısır’ın yükselişe doğru geçtiği, siyasi birliğin yeniden sağlandığı parlak bir dönemdir. Bu dönem büyük oranda XI. Sülalenin sonu ile XII. Sülale olarak kabul görmüştür.

XI. Sülaleden XII. Sülaleye nasıl geçildiğine dair bilgi bulunmamaktadır. Bu Sülalenin kurucusu I. Amanemhet’tir. Bu firavun, nomların isyanlarını bastırarak, siyasi birliği sağlamıştır. Bu dönemde iç siyasete önem verildiği gibi dış siyasette de başarılar elde edilmiştir. Hem Nubya’da hem de Suriye ile Filistin bölgesinde aktif ve başarılı bir politika takip edilmiştir. Öte yandan I. Amanemhet, Mısır topraklarına girmekte olan bedevileri ülkeden çıkarmış ve yeniden ülkeye girişini engellemek için duvar ördürmüştü. Ayrıca yine bu zamanda Karnak’ta Amon adına tapınak yapılmaya başlanmıştır.

I.Amanemhet, tahta çıktığında yaptığı önemli işlerden birisi de başkentini yerini değiştirmesidir. Kesin olarak bu yer bilinmemektedir. Ama tahmin edilene göre Memfis’in 30 km güneyinde, bugünkü El-lişt yakınlarındadır. Manethon, Teb’in asıl başkent olduğunu söylese de bu sülale zamanında Teb’in yalnızca dinsel öneme sahip olduğunu görüyoruz. Bu kralın ehamı İti-Tau şehri yanındadır.

I.Amanemhet’in suikast sonucu öldürülmesiyle yerine I. Sesostris (Senusret) geçmiştir. O, babası gibi dış siyasete önem vermiştir. Güneye doğru seferler yapmış, bu yollardaki kalelere eklemeler yaparak güvenlik açısından bölgeyi güçlendirmiştir. I. Sesostris’ten sonra ise II. Amenemhet tahta geçmiştir. Ancak onun zamanında deniz yolu ulaşımı dışında dış

²⁶ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s.80

politikada aktif olunmamıştır. II. Amenemhet'ten sonraki süreçte II.Sesostris (Senusret)'in kral olarak devam ettiğini biliyoruz.

“II. Sesostris güney hudutlarında Sudan'ın isyan hareketi ile karşılaşmıştır. Onun zamanında Sudan kuvvetleri ikinci şellaleden sonraki araziye tamamen zapt etmişler, hatta buradan Mısır'ı dahi tehdit etmeye başlamışlardır. Bu tehlikeyi önlemek için güney vadide mühim askeri tedbirler almak icap etmiştir. El-Kab mevkiinde, kale duvarları yapılmıştır.”²⁷
“Kuzey ve güney sınırlarındaki görkemli kalelerle korunan Mısır'da II. Sesostris'in saltanatı barış içinde geçmiştir. İç politikada ise eyalet yöneticilerinin giderek daha güçlendiği görülmektedir.”²⁸

“XII. Sülalenin “en ünlü firavunlarından birisi de III. Sesostris (M.Ö. 1887-1850) idi. Adı geçen firavun, Sudan'ı istila ederek Mısır hudutlarını II. şelaleye kadar genişletmişti. Yine aynı dönemde gerçekleştirilen deniz seferleriyle Doğu Afrika'da Punt ve Arabistan kıyılarına gidilmiş, Suriye'nin güney sınırları boyunca seferler düzenlenmişti.”²⁹

III.Sesostris'ten sonra tahta oğlu III. Amenemhet geçmiştir. Onun dönemi XII. Sülalenin en güçlü zamanlarından birisi olmuştur. III. Amenemhet, bataklıkları kurutarak, tarıma alan kazandırmıştır. En önemli başarısı ise Nil Nehrinden bir kanalla büyük bir depoya su taşıması olmuştur.

IV.Amenemhet zamanında dair bilgiler yeterli değildir. Genel olarak başarılı bir kral olmadığını söyleyebiliriz. Onun zamanında bir kuraklık yaşandığı belgelere yansımış olup, XII. Sülalenin içinde gerilemenin görüldüğü açık bir gerçektir. Onun ölümünden sonra kuvvetle muhtemeldir ki yerine geçecek erkek bir halefinin olmadığı için tahta kız kardeşi Sobeknefru geçmiştir. Sobeknefru, Mısır tahtına çıktığı bilinen ilk kadındır. Ondan sonra ise XII. Sülale devri sona ermiştir.

Orta İmparatorluk Devri ve bu süreci temsil eden XII. Sülale, Mısır'ın en parlak döneminden birini temsil etmiştir. İç ve dış siyasette etkin bir rol üstlenen firavunlar, özellikle Fenike ve Ege ülkeleriyle ticaret bağları kurmuşlardı. Bunun bir sonucu olarak da tüccar zümresi doğmuştur. Altın değer kazanınca ticari mallara da yansımıştır. Mısır zenginleşmiştir.

²⁷ Afet İnan, *a.g.e.*, s.85

²⁸ Erik Hornung, *a.g.e.*, s.68

²⁹ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s.81

Dönemin sonlarına doğru “Mısır yeniden istikrarsızlık içine düşmüş, ülke parçalanma eğilimine girmiş, birden fazla güç odağı ortaya çıkmıştır. Bu ortamda Mısır, tarihinde yaşadığı ilk büyük istilaya maruz kalmıştır. Ön Asya’dan gelen Hiksoslar, karşılarında direnecek güçlü bir Mısır ordusu bulmadan Aşağı Mısır’ı istila etmişler, etkilerini Yukarı Mısır’a dek yaygınlaştırmışlardır. Hiksosların Mısır’ı istila etmelerinde onların Mısırlılara göre daha üstün olan savaş araç gereçleri ve savaş taktikleri de önemli rol oynamıştır. Mısırlılara bakarak daha gelişmiş yayları, okları, bronzdan imal edilmiş kılıçları, mızrakları vardı. Metal ile güçlendirilmiş kalkanlar, miğferler kullanıyorlardı. Ancak asıl önemli olan ve Mısırlılara üstünlük sağlayan savaş araçları ise savaş arabalarıydı. Süvariler olarak tanımlayabileceğimiz, atlar tarafından çekilen savaş arabalı askerler Hiksos ordusunun vurucu gücüydü.”³⁰

“Mısır tarihinde II. Ara Devir, Hiksoslar’ın Mısır’ı istila etmesiyle başlamıştır. (MÖ. 1788-1580) Hiksoslar’ın Ön Asya’ya yerleşen kavimlerden Hurriler’le akraba oldukları, ancak Suriye ve Filistin yoluyla güneye yapmış oldukları akınlar sonucunda Samilerle karışmış olabilecekleri sanılmaktadır.”³¹ “Çeşitli Mısır beylerin iktidarı paylaştığı I. Ara Devir’in aksine, II. Ara Devir’de ülkenin büyük bir bölümü yabancıların kontrolündeydi. Üstelik bunlar Mısır dışı kökenlerini de gizlemiyorlardı. ‘Çoban Krallar’ olarak da bilinen Hiksos kralları, kendilerine ‘Hekau-hasut’ yani ‘yabancı ülkelerin hükümdarları’ diyorlardı.”³² Ancak hemen belirtelim ki “daha sonra kullanılan ‘Çoban Krallar’ kavramı yanlıştır.”³³ Hiksoslar, XV. ve XVI. Sülaleleri kurmuşlardır.

XIII. ve XIV. Sülaleler ise en karışık olan bölümlerdir. Bu devrin vesikaları sınırlı olmakla birlikte II. Ara devrin ilk aşamasını oluşturur. Bu devirler de kudretli bir kral yoktur. Yeni gelen bu istilacılar Aşağı Mısır’da kendi idarelerini oluşturmuşlardır. ‘Avaris’ kentini kendilerine merkez olarak seçen ancak kısa sürede Memfis’e kadar ilerleyip asıl başkenti bu şehir yapan Hiksoslar, daha önce de ifade edildiği gibi XV. Sülaleyi kurmuşlardır. Bu sülalenin kurucu ise Salitis’tir.

³⁰ Turgut Yiğit, *a.g.e.*, s.81

³¹ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s.81

³² Marc Van De Mieroop, *Eski Mısır Tarihi*, (Çev. Ali Oğuz Bozkurt), Homer Yayınevi, İstanbul, 2019, 1. baskı, s.122

³³ Ekrem Memiş, Cemil Bülbül, *Eskiçağda Göçler*, Ekin Yayınevi, Bursa, 2014, s.82

XV. Sülale olan Hiksosların en etkili olan krallarının adı Hian'dır. Bu krala Mısır'da saygı duyulmuştur. Ticari faaliyetler bu dönemde gelişme göstermiştir. Hiksoslar, Mısır kültürü ile etkileşim halindeydi. Atlı savaş arabası gibi bazı unsurları Mısır medeniyetine kazandırmışlardır.

*“Hiksos kralları bütün Mısır’a hakim olup vergi almışlardır. Hiksoslara karşı, Mısır prensleri, Teb kralları etrafında toplanmışlardır. XVII. Sülaleyi teşkil eden bu kralların rolü, bilhassa Mısırlılar içinde, yabancı kralların hakimiyetine karşı, milli hisleri uyandırmak ve bunları memleketlerinden kovmak için harekete getirmektir. Bu sülale prensleri ilk zamanlarda Hiksos krallarının vassalı idiler. Fakat sonraları, Sekenere zamanında Hiksoslarla geçimsizlik baş göstermiş ve çarpışmalar olmuştur. Böylece, Ahmosis zamanında ise son ve kesin netice alınmıştır. Ahmosis, birinci saltanat yılında Hiksosların Filistin’e sürüldüklerini anlatır. Bu anlatış sübjektif bir izahtır. Fakat tarihi değeri de yok değildir. Öyle anlaşıyor ki Teb kralları bu yabancıları memleketten çıkarmak için epey uğraşmışlar ve neticede muvaffak olmuşlardır.”*³⁴ Böylece hiksos hakimiyeti XVIII. Sülale firavunlarının onları kovmasıyla sona ermiştir.

2.1.4. Yeni İmparatorluk Devri (MÖ.1580-1085)

*“XVII. Sülale kralı Ahmose'nin Mısır'dan Hiksosları kovarak yeniden siyasal birliği sağlaması ile başlayan Yeni İmparatorluk dönemi, XVIII., XIX., XX. Sülaleler zamanlarını kapsamaktadır. Mısır'ın ekonomik açıdan en zengin, siyasal ve askeri açıdan gücünün zirvesine eriştiği dönemdir. Hem Ön Asya'da hem de Afrika'da Mısır'ın güneyinde en geniş alan kontrol altında tutulmuştur.”*³⁵

Mısır'ın genel anlamda dış politikası bulunmuş olduğu coğrafyaya göre şekil almıştır. Mısır, hammaddeleri güneye doğru ilerleyerek elde etmeye çalışmış, Nubya'ya sefer düzenlemek bu dönemde de artarak devam etmiştir. Bu devirdeki siyasi ve askeri alanda 2 güçlü devlet daha ön plana çıkmıştır. Bu devletler Hitit ve Mitanni devleti olup, Mısır için tehlike oluşturmaktaydı. Öte yandan Yeni İmparatorluk Devrinde Mısır, ticari alanda da söz sahibi olmuştur. Ege adaları, Kıbrıs ve Girit vb. bölgelerle ticari faaliyetlere girişilmiştir.

³⁴ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 94-95

³⁵ Turgut Yiğit, *a.g.e.*, s.92

Hiksosların bölgedeki istilasına karşı Mısır'ın yeterli ölçüde mukavemet gösterememesi, bir eksikliği daha gözler önüne sermiştir. Düzenli ordunun olmaması, bölgenin isyan ve istilaya karşı açık olmasına neden olmuştur. Bu da ülkeyi zayıf bir duruma düşürmüştü. Dolayısıyla Mısır, bu dönemde güçlü bir ordu oluşturacaktır. Zaman zaman bu ordunun generalleri yönetimde de söz sahibi olmuştur.

Hiksos istilas, Mısır'ı siyasi yönden olumsuz etkilemiştir. Ancak fayda getirdiği yönlerden birisi de şüphesiz askeri alandadır. Mısırlılar, Hiksoslardan edindiği bir takım savaş araç gereçlerini geliştirmişlerdir. Örneğin; O zamana kadar at, Mısır'da savaşta kullanılmıyordu. Ancak Mısırlılar, atlı savaş arabalarını etkin kullanmayı öğrendikten sonra Hiksosları ülkeden kovmayı başarmışlardı. Ayrıca Yeni İmparatorluk Devrinde, deniz kuvvetlerinin de savaşlarda yer aldığını görüyoruz. Öte yandan yine Hiksoslar, *“Demir ve bronzdan yapılmış düz kılıç, eğri pala, kama, geniş ve uzun uçlu mızrakları”*³⁶ Mısır medeniyetine kazandırmışlardır. Bununla birlikte onlar, *“yeni bir kale (müstahkem mevki) tipinin de mucitleri olarak karşımıza çıkarlar.”*³⁷

Mısır'da krallık makamı kutsal sayılırdı. Firavunların otoritesi tamdı ve yetkilerini tanrıdan aldıklarına inanırlardı. Kral tarafından atanmış en yüksek rütbeli görevli vezirdi. Vezirler önceleri kraliyet ailesi içinden tek vezir olarak seçilirdi. Ancak daha sonraları dışardan da vezir atamaları olmuştur. Ayrıca bu dönemde biri Teb'de, diğeri ise Heliopolis'te olmak üzere iki vezir yönetimde söz sahibi olmuştur. Bunun nedeni ise Yeni İmparatorluk Devrinde ülkenin iki temel idari bölgeye ayrılmış olmasıdır.

*“XVIII. Sülale Dönemi Mısır'ın yeniden siyasal birliğinin sağlandığı zamandır. Bu sülale için Mısır'ın en güçlü ve en zengin dönemi tanımlamasını rahatlıkla yapabileceğimiz gibi tüm sülaleler içinde en iyi tanınan dönem olduğunu da söyleyebiliriz. XIX. Sülaledeki II.Ramses dışında Mısır'ın en çok bilinen imparatorluk dönemi firavunları bu sülaleye mensuptur.”*³⁸

XVIII. Sülalenin ilk kralı Ahmose (Ahmosis)'dir. O hakimiyetinin ilk yıllarında Hiksoslarla mücadele etmiş ve onları Mısır ülkesinden kovmuştur. Böylece bozulan siyasi birlik yeniden tesis edilmiş, ülkede siyasi ve askeri açıdan bir takım reformlar yapılmıştır. Bu dönemde de başkent Teb'dir. Ahmose bu dönemde Fırat'a, Biblos'a kadar uzanan Doğu

³⁶ Ekrem Memiş, Cemil Bülbül, *Eskiçağda Göçler*, s.256

³⁷ Ekrem Memiş, Cemil Bülbül, *Eskiçağda Göçler*, s.256

³⁸ Turgut Yiğit, *a.g.e.*, s.101-102

Akdeniz kıyıları ile Nubya üzerine askeri seferler düzenlemiştir. Ayrıca Ahmose devrinde Abidos'ta anıtsal yapı inşa faaliyeti başlatılmış ve Karnak Tapınağı genişletilmiştir.

Ahmose'den sonra yerine oğlu I. Amenofis geçmiştir. Onun zamanına dair çok fazla vesika olmasa da hakimiyeti süresince babasından devraldığı mirası korumuştur. I. Amenofis zamanında Nübya üzerine seferler devam etmiştir.

I. Amenofis'in ölümünden sonra Mısır tahtına oğlu I. Tutmosis geçmiştir. Bu dönemde kuzeyde Suriye ve güneyde Nubya'ya yönelik seferler dikkat çekmiştir. *"I. Tutmosis Mısır için büyük fetihler devrini açmıştır. Suriye'yi istila etmiş, Fırat boylarına kadar giderek orada sınır taşları diktirmiştir. Sonra da ordusunu Sudan'a sevk ederek Mısır'ın öteden beri uğraştığı Güney muntıkası Nübya ve Sudan memleketlerine eyalet halinde birleştirmiş ve oralara 'Kuş' adını vererek Mısır devleti sınırlarına katmıştır. Suriye, Ön Asya'daki büyük devletler için daima bir rekabet yeri olmuştur."*³⁹

II. Tutmosis zamanında ise idarede eşi Haçepsut'un ağırlığı görülmektedir. Onun zamanında Nubya üzerine iki küçük sefer yapılmış ve Filistin'de bedevilere karşı mücadeleler görülmüştür. III. Tutmosis küçük yaşta olduğu için yönetimi Haçepsut üstlenmiştir. Haçepsut zamanında Suriye üzerine askeri seferler düzenlenmiş, Punt ülkesiyle ticari ilişkiler canlanmıştır. III. Tutmosis yönetimi ele aldıktan sonra Lübnan'a kadar ilerlemeyi başarmıştır. Özellikle denizden gemilerle ilerlemiş, Doğu Akdeniz kıyılarına doğru ulaşmıştır. Hatta Mısır kuvvetleri Fırat' ı da geçmişti. Bölgede *"güçlenen Mitanniler, Mısır'ın ilerlemesi karşısında kuzeye çekilmeye zorlanmıştır. Ancak bu, Mısır için Mitanni tehlikesinin sona erdiği anlamına gelmiyordu. Mısır'ın Fırat'ı geçerek Mitanni'ye böylesine meydan okuması o dönem Ön Asya'sında büyük yankı yaratır. Bu durum Mezopotamya'daki krallıklar ve Anadolu da bu sırada büyük sıkıntılardan sonra yeniden gücünü toplamaya başlayan Hititler için de büyük tehdit oluştuyordu. III. Tutmosis buradan geri dönerek Mısır'ın güvenliği için önemli olan Kadeş'i ele geçirir. Doğu Akdeniz kıyıları, Filistin ve Suriye'de yeniden varlığını sağlamlaştıran Mısır, burada idari açıdan da yeni düzenlemeler yapar. Stratejik noktalarda ve Mısır'ın çıkarları açısından önemli kentlerde askeri üstler kurularak daha güçlü bir kontrol mekanizması oluşturulur. Buraların yönetimi Mısır ordusunda Ön Asya'daki*

³⁹ Afet İnan, *a.g.e.*, s.102

seferlerde önemli başarı göstermiş bir generale verilir.”⁴⁰ Öte yandan Nubya bölgesinden altın getirildiği de belgelerden anlaşılmaktadır.

III. Tutmosis’in ölümünden sonra gelen isim II. Amenofis’tir. Savaşçı bir firavun olmasına karşılık onun zamanı harp içinde geçmemiştir. Dış politika, Suriye ve Filistin çevresinde şekillenmiş, bu bölgede çıkan isyanlar bastırılmıştır. Elde edilen ganimetler ise Mısır’a sevk edilmiştir.

IV. Tutmosis zamanında ise iktidarı süresince ilerleme kaydedilmemektedir. Tam tersi Suriye’deki egemenlik Kadeş’e kadar gerilemiştir. Hatta edinilen bilgilere göre hem Suriye’ye hem de Nubya’ya iki küçük sefer düzenlenmiştir. Bu kral zamanındaki asıl önemli olay Mitanni ile barış sürecine girilmesidir. Hatta iki devlet arasındaki bu sulh, Mitanni prensesi ile IV. Tutmosis arasında evlilikle noktalanmıştır. Böylece ilk defa Ön Asya kültüründen bir kraliçe saraya girmiştir.

MÖ. 1400-1350 yılları arasındaki 50 yıllık sürece Amarna Çağı adı verilmektedir. Bu ismin verilmesi söz konusu devri aydınlatan vesikaların Tel-el Amarna köyünde bulunmasıdır. Amarna Çağına damga vuran isimler III. ve IV. Amenofistir. Bu dönemde uluslararası diplomatik ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı bilinmektedir. Yaşanan gelişmelere bakıldığında ise daha çok devletlerarasında yapılan siyasi evlilikler, hediyeleşmeler, vassalların Mısır’dan askeri yardım talepleri, Suriye kıyısında yer alan vassalların birbirleriyle olan mücadeleleri gibi durumların yazışmalara konu olduğu görülmektedir. Yapılan yazışmaların merkezinde yer alan Mısır, bu dönemde Akdeniz Dünyası’nın en güçlü devletlerinden biri olarak algılanmaktadır.

Amarna Çağı’nın önemli isimlerinden birisi olan III. Amenofis zamanı da aynı IV. Tutmosis dönemi gibi sulh içinde geçmiştir. Bu kral zamanında Ön Asya bölgesine savaş açılmamıştır. Yine Mitanni ve bunun dışında Arzawa ile evlilikler meydana gelmiştir. Nubya bölgesine de herhangi bir sefer düzenlemeyen III. Amenofis, buradan gelen altınların bir kısmını iyi ilişkiler geliştirdiği Ön Asya devletlerine göndermiştir. Yine bu dönemde Karnak tapınağına eklemeler yapılmış, Teb’de ise Luksor tapınağının inşasına da başlanmıştır.

Babasının ölümünden sonra IV. Amenofis, Mısır tahtına çıktığı ilk yıllarda eşi Nefertiti’nin etkisinde kalmıştır. Dini reformlarıyla bilinen bu firavun, Yeni İmparatorluk Devri boyunca öne çıkan ruhban sınıfının yönetimdeki etkinliğini azaltmak istemiştir. Amon

⁴⁰ Turgut Yiğit, *a.g.e.*, s.112

tapınaklarında görevli olan bu din adamlarını bertaraf etme amacıyla Mısır'ı çok tanrılı din inancını tümüyle reddetmiş, bunun yerine Mısır din geleneğinde mevcut olan Aton'u tek tanrı olduğunu halka kabul ettirmeye çalışmıştır. Aton ise, güneşti. Toplumun alışagelmiş dini inançlarını topyekün terk etmesi mümkün olmadığı için, IV. Amenofis büyük bir dirençle karşılaşmıştır. Bu tepkinin etkisiyle başkentini yerini değiştirmiştir. *“Amon'un görkemli tapınaklarıyla donatılmış Teb kenti yeni din anlayışının merkezi olmak için uygun değildi. Yeni bir başlangıç için IV. Amenofis tarafından inşa ettirilen başkente Akheteton (Aton'un ufkı) adı verilmiştir. Mısır'a kısa süre başkentlik yapacak olan bu kent, Teb'den ve Memfis'ten epeyce uzakta, Teb ile Memfis arasında günümüzdeki Minye'nin 58 km güneyinde, Nil'in doğu kıyısında bugünkü adı El Amarna olan yerde kurulmuştur. Kral, başkentiyle beraber kendi adını da değiştirmiştir. Amenofis (Amon bağışlayıcıdır) adının yerine Akhenaton (Aton'u memnun eden) adını almıştır. Tapınakları kapatılmış olan eski baş tanrı Amon'un adı her yerden silinmeye çalışılmıştır.”*⁴¹ Firavun Akhenaton, tüm zamanını dini reformlara ayırdığı için Suriye'deki hakimiyeti gerilemiştir. Bu bölgede Hititlerin gücü ilerlemiş olup, buna karşılık Mısır bu hamleye tepki verememiştir. Tek tanrılı inanca karşı direnişin kırılmaması sebebiyle iktidarının son yıllarında firavun, Amon rahipleriyle uzlaşma içine girmeye çalışmış, onun ölümüyle başkent Akheteton terk edilmiştir.

Akhenaton'un ölümüyle küçük yaşta Mısır tahtına Tutankhamon geçmiştir. Onun zamanında başkent yeniden Teb'e taşınmıştır. Kısa süre iktidarda kalan Tutankhamon'u önemli kılan şüphesiz ki Krallar Vadisi'ndeki mezarının soyulmadan günümüze kadar gelmiş olmasıdır.

⁴¹ Turgut Yiğit, *a.g.e.*, s.120-121

Şekil 2: Tutankhamon'un Krallar vadisindeki mezarı

(Kaynak: <https://www.internetmedya.com/firavun-tutankamon-un-isiltili-hazinelere-111107.html> , 23/03/2021 tarihinde erişildi.)

Tutankhamon öldükten sonra dul kalan eşinin Hitit kaynaklarındaki ismi Duhamunzu (Duhamuniş) 'tır. Bu kraliçenin I.Şuppiluliuma'ya gönderdiği bir mektup üzerine Mısır-Hitit ilişkileri bozulmuştur. I.Şuppiluliuma Kargamış kentini kuşatırken, Mısırdan gelen elçinin ilettiği mektupta, dul kraliçenin evlenmek için bir oğlunu istediği yazmaktadır. Bu mektup üzerine I.Şuppiluliuma, oğullarından Zannanza'yı Mısır'a gönderir. Ancak yolda öldürülür. Böylece kraliçe Vezir Ay ile evlenmiştir. Muhtemelen Hitit prensini o öldürtmüş olmalıdır. Tahta geçtiğinde oldukça yaşlı olan Ay öldükten sonra ordu komutanı olan Horemheb geçmiştir. Kraliyet ailesinden olmayan Horemheb döneminde ise yasama alanında önemli reformlar yapılmıştır. Ayrıca çocuğu olmadığı için kendi gibi askeri kökenli olan Paramessu'yu vekil olarak belirlemiştir. Tahta çıktıktan sonra Ramses ismini alan Paramessu ile birlikte XIX. Sülale başlamıştır.

XIX. Sülale zamanına genel hatlarıyla bakacak olursak, kuvvetli ve eğitimli bir ordunun varlığından söz edebiliriz. Firavunların askeri tecrübesinin olması yeni yerleri fethetmeyi de kolaylaştırmıştır. Özellikle Suriye’ de Mısır’ın eski gücüne ulaştığını görüyoruz. Yalnızca II. Ramses döneminde bölgede etkin bir güç haline gelen Hititler, Mısır’a rakip olmuştur. Bu sülale devrinde başkentin de Memfis’e taşındığı bilinmektedir.

İlk firavun Tanis kenti kökenli I. Ramses’tir. Mısır’da iktidara geldiğinde oldukça yaşlıydı. O hem komutan hem de Amon yüksek rahibi olarak görev yapmıştı. Tahta geçtiğinde daha çok iç politika ile ilgilenmiş, dış politikada ise oğlu I. Seti’yi ordunun başına görevlendirmişti. O öldükten sonra imparatorluğun başına I. Seti geçmiştir.

I.Seti ordu da etkin bir rol üstlenerek, babasıyla birlikte ülke yönetimi konusunda söz sahibi olmuştur. O aynı zamanda adını aldığı Seth kentinin de baş rahibiydi. I. Seti döneminde taht el değiştirdikten kısa bir süre sonra Filistin’de ve Nubya’da isyanlar çıkmıştır. Kısa bir süre içerisinde bu isyanlar bastırılmıştır. Onun temel hedefi Ön Asya’da siyasi, ekonomik menfaatlerini korumak ve sınırları geliştirmektir.

“Batıdaki askeri başarıdan sonra doğuda, Mısır güçlü rakibi Hititlerle karşı karşıya gelmeye başlamıştır. Kuzey Suriye’deki Halpa (Halep) kentini ve Kargamış kentini ele geçirdikten sonra başına Hitit prenslerini geçirerek vassal statüde kendine bağlamış, buralarda Hitit kraliyet ailesi mensubu soyların idareci olarak devamını sağlamış olan Hititlerin Suriye’deki etkinlikleri artmıştır. I.Seti, Suriye’ye düzenlediği askeri seferlerle buradaki Mısır’ın gücünü korumuş, kent devletlerinden vergi almayı sürdürmüş, Hititlere karşı bazı başarılar kazanmıştır. Bunlardan en önemlisi uzun zamandır Hititlerin elinde bulunan Kadeş kentinin onlardan geri alınması olmuştur.”⁴² Bu başarılarla karşı Hititlerin bölge üzerindeki üstünlüğü sona ermemiş, kısa bir müddet sonra Kadeş’i yeniden ele geçirmişlerdi. Hatta Amurru beyliğini bile kendilerine bağlamışlardı. Görülüyor ki bölgede Hitit tehlikesi devam edecektir.

I.Seti öldükten sonra Mısır tahtına II.Ramses geçmiştir. Nubya ve Libya üzerine harekete geçen II.Ramses’in asıl yöneldiği bölge ise şüphesiz ki Ön Asya’dır. Biblos’a kadar olan bölgede hakimiyet sağlanmıştır. II.Ramses döneminde Suriye’deki hakimiyet Hititlerin lehine idi. Bölgede ciddi bir tehdit oluşturan bu devletle yaşanan çıkar çatışmaları büyük bir savaşın da habercisiydi. II.Ramses Hititler ile Suriye hakimiyeti için bir takım ön hazırlıklar

⁴² Turgut Yiğit, *a.g.e.*, s.128

yapmıştır. Bu hazırlıklardan biri deltanın doğusuna bir üs olarak yaptırdığı Pi-Ramses kentidir. Bu kent Suriye'ye ulaşım açısından daha kolay bir yerdedir. II. Ramses yapılan hazırlıklardan sonra Suriye'ye doğru yola çıkmıştır. Ordusu ise takriben yirmi beş bin kişiden ve Amon, Ra, Pteh, Seth ismini taşıyan dört kolordudan müteşekkildi. Kendisinin bizzat başında bulunduğu kolordu ise Amon'dur. Her iki ordunun da hedefi Kadeş şehriydi. Öte yandan Hititler için de önemli bir hazırlık dönemi vardır. Tıpkı Mısır gibi Suriye'ye hakim olmak isteyen Hitit kralı II. Muvatalli, vassalleriyle sefere çıkmadan önce antlaşmalar yapmış ve ülkesini seferdeyken korumaya çalışmıştır. Hem Mısır hem Hitit ordusunda güçlü savaş arabaları ve piyadeler mevcuttu.

Mısır tapınaklarının duvarlarına kazıtılmış objektif olmayan resimlere göre, II.Ramses öncülüğündeki Mısır ordusu Kadeş önlerine kamp kurdular. İki Hitit casusun yakalanmasıyla Hititlerin Kadeş'in güneyinde oldukları öğrenildi. Hititler Ra kolordusuna karşı harekete geçerek, onları yendiler. Kaçan askerler ise ana kampa doğru ilerlediler. Onları takip eden Hitit ordusu ana kampa saldırdı. Ancak deniz yoluyla gelen ek birlikler ile durum Mısır lehine döndü. Böylece Hitit orduları mağlup edilerek, imha edildi.

Mısır belgelerinde ifade edildiği gibi Kadeş Savaşı'nın Mısır'ın kazanması ile sonuçlanmadığı, her iki tarafında birbirine üstünlük sağlayamadığını ifade edebiliriz. Hatta savaşın büyük oranla Hitit lehine olduğunu da söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü savaşın nedeni olan Kuzey Suriye'deki Amurru Devleti'nin kontrolü Hititlerde kalmıştır. Bu savaştan sonra Hitit ile Mısır bir daha ciddi manada karşı karşıya gelmemiştir. Özellikle Asur tehlikesi bu iki devletin yakınlaşmasını sağlamış ve bu doğrultuda uluslararası nitelikteki eşit şartlara dayalı ilk antlaşma olan Hitit- Mısır Barış Antlaşması imzalanmıştır. *“Karşılıklı saldırmazlık, bir başka düşmanın saldırısı karşısında yardım, kaçakların iadesi gibi koşullar içeren bu antlaşmanın iki ülkenin geçmişte yaşadıkları ilişkiler ve o sırada Ön Asya'nın siyasal durumunun etkisi altında gerçekleştirildiği açıktır. Bu antlaşmanın Hattuşa'da gümüş bir tablet üzerine yazılıp Mısır'a yollanan Akkadça nüshasının kil tablet üzerindeki versiyonu Hitit arşivlerinde günümüze dek ulaşmıştır. Mısır dilindeki nüshası ise Karnak Tapınağı'nın duvarlarına yazdırılmıştır. Bu antlaşmadan sonra II. Ramses iki kez Hitit prensesleriyle evlenmek suretiyle antlaşma ile kurulan iyi ilişkileri daha da geliştirmiştir.”*⁴³ Genel olarak antlaşmayı dört bölümde inceleyebiliriz. İlk bölümde antlaşmanın tarafları ve amacından bahsedilmektedir. İkinci bölümünde tarafların birbiriyle dostane ilişkileri yer alır ve karşılıklı

⁴³ Turgut Yiğit, a.g.e., s.133-134

saldırmazlık onaylanır. Üçüncü bölümde iki devletin birbirlerini olası bir tehlikeye karşı koruyacağından bahsedilerek esir ve tutsakların serbest bırakılacağı belirtilmektedir. Son bölümde ise tanrılara yemin edilmiştir.

Şekil 3: İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenen Hitit- Mısır Antlaşmasının görseli

(Kaynak,https://tr.wikipedia.org/wiki/Kade%C5%9F_Antla%C5%9Fmas%C4%B1#/media/Dosya:Treaty_of_Kadesh.jpg 05/04/2021 tarihinde erişildi.)

II. Ramses'in ölümüyle birlikte onun yerine oğlu Merneptah tahta geçmiştir. *"Kral II. Ramses'in saltanat dönemi uzun sürdüğünden oğlu Merneptah tahta geçtiğinde yaşlı durumdaydı. Güçsüz bir durumda olan Kral Merneptah'ın saltanatı ile birlikte Mısır'da bir çöküş dönemi başlamıştır. Bulunduğu duruma rağmen Mısır'da saygın bir konuma ulaşan*

kral öldükten sonra Mısır bir yıkılış sürecine girer. Saltanatının en önemli olayı hiç kuşkusuz Libya seferidir. Hint-Avrupalılardan oluşan ordu Memfis'in kuzeybatısına, Nil vadisine girince Merneptah Mısır topraklarında bir savaşa girmek zorunda kalır ve Libya ordusunu dağıtır. Tarihte ilk olarak İsrail adına rastladığımız bir Mısır belgesine göre Merneptah aynı zamanda Asya'ya da bir sefer düzenlemiştir. Fakat varlığı konusunda tartışmaların olduğu bu sefer hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır.”⁴⁴ Kral Merneptah zamanında Ege göçlerinin ilk aşaması gerçekleşmiştir. M.Ö 1225'lerde vuku bulan bu hadiseyi Merneptah püskürtmeyi başarmıştır. Mağlup ettiği kavimleri ise Karnak mabedinin duvarlarına yazdırmıştır. Buna göre “bu kavimler; Ekweşler, Turşalar, Rukkalar, Şerdanalar, ve Şekeleşler'di.⁴⁵

Merneptah'ın ölümüyle “yerine II.Seti geçmiştir. Merneptah ile güçlü Mısır Krallığı'nın yeniden bir çöküş dönemine girdiği kabul edilir. Bu çöküş döneminin en belirgin izleri de II.Seti zamanında ortaya çıkar. II. Seti tahta çıktıktan kısa bir süre sonra kraliyet ailesi mensubu Yukarı Mısır'ın yöneticisi Amenmesse, Teb kentinin ve bunun ötesinde Nubya'nın kontrolünü ele geçirerek kendisini kral ilan etti. Böylece Mısır fiilen ikiye ayrılmış oldu. Amenmesse, Aşağı Mısır üzerine yapmak istediği bir seferde II.Seti ile karşılaşmış ve yenilmiştir. Böylece Mısır II.Seti idaresinde birleşmiştir.”⁴⁶ II. Seti'nin ölümünden sonra oğlu Siptah çocuk yaşta olduğu için ülke yönetimini kraliçe Tavoşret üstlenmiştir.

Yeni İmparatorluk Devri'nin son sülalesi ise XX. Sülaledir. XIX. Sülalenin son devirlerinde istikrarsızlık yaşan Mısır, bu Sülale döneminde eski gücünü yeniden kazandığını görüyoruz. Pek tabii bu durum geçici olmuştur. Genel olarak bakıldığında ise XX. Sülale Dönemi, çöküş sürecine girilmeye başlandığı dönemdir.

XX.Sülale'nin ilk firavunu Sethnakht'tır. Onun ölümünden sonra ise oğlu III. Ramses geçmiştir. XX. Sülalenin sonuna kadar firavunlar Ramses ismini taşımaktadırlar ve dokuz Ramses sırayla tahta geçmiştir. III.Ramses, bu devrin son büyük kralı olarak bilinmektedir. Onun zamanında Ege Göçleri'nin ikinci aşamasının etkileri görülmektedir. Ege göçlerine değinecek olursak, “M.Ö 13. Yüzyılın sonları ile 12.yüzyılın başlarında olmak üzere, iki aşamada cereyan etmiş olan büyük bir kavimler hareketidir. Mısır vesikaları, bu göçler

⁴⁴ Jean Vercoutter, *a.g.e.*, s. 90.

⁴⁵ Ekrem Memiş, *Eskiçağda Göçler*, s.109

⁴⁶ Turgut Yiğit, *a.g.e.*, s.140

*hakkında önemli bilgiler aktarırlar.*⁴⁷ Ege göçlerinin gerçekleşmesinde ekonomik sebepler etkili olmuştur. Kıtık, toprak yetmezliği gibi nedenler, Egeli kavimleri göçe zorlamıştır. III.Ramses bu kavimlerle Filistin'in kuzeyinde ve Libya'da karşı karşıya gelmiştir. Bu mücadeleleri Mısır kazanmış, bölgeye inmeleri ise engellenmiştir. Ancak uzun süren savaşlar nedeniyle Mısır, ticareti geliştirmeye çalışsa da ekonomik açıdan yıpranmıştır. III. Ramses döneminin en önemli eseri olan Medinet Habu Tapınağı üzerindeki tasvirlerde Deniz kavimleriyle yapılan savaşlar betimlenmiştir. Bu kitabeden anlaşıldığı üzere Ege Göçleri, deniz ve kara yoluyla yapılmıştır. Deniz yolunu kullananlar yelkenli ve kürekli gemilerle ilerlemiş, karadan gidenler ise iki tekerlekli öküz arabalarına binmişlerdi. Medinet-Habu Zafer Kitabesinde belirtildiği üzere firavunun mağlup ettiği kavimler ise şunlardır:

“1)Şerdanalar=Sardunyalılar

2)Şekeleşler=Sicilyalılar

3)Turşalar=Etrüskler

4)Danunalar=Adanalılar

5)Pelestler= Filistler

6)Zakkalar

7)Vavaşlar⁴⁸’dır.

III.Ramses dönemine ait önemli vesikalardan biri de Büyük Harris Papirüsüdür. Bu belgeye göre özellikle Şerdana ve Şekeleşler’in sınırdaki kaleye yerleştirildiklerini ve düzenli olarak vergi ödediklerini görüyoruz. Bu kavimlerin dışındaki diğer kavimler ise memleketlerine dönmüşlerdir.

IV. Ramses’ten itibaren ise Mısır’da ekonomik ve siyasi sıkıntılar göze çarpmaktadır. XI. Ramses zamanına gelindiğinde ülke fiilen üçe ayrılıp, parçalanmıştı. Amon rahiplerinin yönetimde söz sahibi olması ve isyanları görülmektedir. Yine bu devirde Yukarı Mısır’da Herihor, Aşağı Mısır’da ise Smendes iktidarı elinde bulunduruyordu. XI. Ramses’in ölümüyle Yeni İmparatorluk Devri de son bulmuştur.

⁴⁷ Ekrem Memiş, *Eskiçağda Göçler*, s.107-108

⁴⁸ Ekrem Memiş, *Eskiçağda Göçler*, s.115-116

2.1.5. Mısır Tarihinin Son Devirleri

XXI ile XXV. Sülale Devri ise Mısır'da Üçüncü Ara Devir olarak bilinmektedir. Bu dönemde tahtın Mısır'lı olmayan yabancıların eline geçtiği görülmektedir. Mısır kültürü bu dönemde çökmeye başlamıştır. Bu devrin ilk firavunu Smendes'tir. Yukarı Mısır'da idare rahiplerin kontrolündeydi. Bu sebeple Aşağı ve Yukarı Mısır arasında bir çatışma ortamı olmuştur. Teb'de ise Smendes'in oğlu Herihor yönetimdeydi. Bu kralların Libya kökenli olduğunu biliyoruz. Amenemnisu zamanında ise Aşağı ve Yukarı Mısır geçici olarak birleştirilmişti.

XXII. Sülale'nin kurucusu ise I. Şoşenk'tir. *“Filistin’de başarılı savaşlar yaparak, devlete geçici de olsa bir düzen sağlamıştır.”*⁴⁹ Onun ölümünden sonra Osorkon, belki de otoriteyi korumuş son kraldır. Hızlı bir çöküş başlayacaktır. Mısır Assur kralı III.Salmanassar karşısında yenilgiye uğramışlardır.

XXIII. Sülale devriyle alakalı kapsamlı bilgiye sahip değiliz. XXIV. Sülaleye gelindiğinde Nubyalılar Mısır'a egemen olmuşlardır. Kral Tefnakht zamanında hakimiyet Memfis'ten aşağı gidememiştir. Bokharis zamanında ise güneyden gelen Habeşlilere karşı mücadele edilmiştir. Hatta bu tehlikeye karşı Asur kralı II.Sargon ile anlaşmaya çalışmışlardır. Ancak başarılı olamamış ki Habeşliler Mısır'a saldırıya geçmişlerdir. Böylece bu saldırı ile XXIV. Sülale'nin de sona erdiğini görüyoruz.

*“XXV. Sülale zamanında (MÖ. 715-663) Habeşliler Mısır'a girerek, bu ülkeye egemen olmuşlardır. (MÖ. 712)”*⁵⁰ krallarından Şabako zamanında, mabetler yeniden inşa edilmiştir. Şabako'dan sonra Şebitku ve Taharka sırasıyla hakimiyet kurmuştur. Özellikle Taharka zamanında Asur ordusu Mısır'a karşı harekete geçmiştir. Asur kralı Asarhaddon bölgeye iki sefer düzenlemiştir. İlk sefer Asur ordusundaki salgın nedeni ile başarılı olamaz. Ancak ikinci seferde Memfis şehrine kadar ilerlemeyi başarmışlardır. Taharka öldükten sonra yerini Tantamani alır. Asur kralı Asurbanipal da üçüncü kez saldırıya geçmiş ve Teb kentini ele geçirerek, büyük zarar vermiştir. Böylece XXV. Sülale dönemi kapanmıştır.

XXVI. Sülale'nin ilk kralı I. Psammetikhos'tur. Onun döneminde Asurlular Mısır'dan kovularak, siyasi birlik yeniden tesis edilmiştir. Özellikle *“I. Psammetikhos, Asurlulara karşı Anadolu'daki Lydia kralı Gyges’le bir ittifak kurdu. Bu ittifaka yine Anadolu’da Karia ve*

⁴⁹ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s.85

⁵⁰ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s.86

İonia, paralı askerleriyle katıldılar. Anadolu'ların yardımıyla uzun mücadelelerden sonra Asurlular Mısır'dan çıkarıldı, Filistin'e kadar geri çekilmek zorunda bırakıldı. Asurluların kovulmasının ardından yine paralı askerlerden aldığı yardımla XXVI. Sülale, Aşağı Mısır'daki parçalanmışlığa son vererek burada egemenliğini sağladı. Egemenlik güneye doğru genişletilerek Yukarı Mısır ele geçirildi. Böylece tüm Mısır yeniden siyasi birlik altına alınmış oldu.”⁵¹

II. Nekho , Ön Asya'da bulunan Yahuda krallığını yenmeyi başararak Filistin ve Suriye'nin bir bölümünü fethetmiştir. Batıya doğru ilerlemeye devam ederek Kargamış önlerinde Babillerle karşı karşıya gelindi. Anca savaşı kaybeden Mısır, bölgeden çıkarıldı. Kudüs'ü ele geçiren Babil kralı II. Nabukadnezar'ın Mısır'a doğru ilerleyişini paralı askerler engellemiştir. II. Nekho zamanında Yunanlılardan denizcilik alanında etkilenmişler ve filo kurmuşlardır. Ayrıca Kızıldeniz'i Akdeniz'e bağlamaya çalışmışlarsa da bu kanal Persler zamanında tamamlanacaktır.

II. Psammetikhos zamanında güneye doğru seferler yapılmıştır. III. Psammetikhos döneminde ise Pers ordularıyla savaşmış ancak bu savaş kaybedilmiştir. Böylece Memfis kenti Persler tarafından ele geçirildi. Kralın öldürülmesiyle XXVI. Sülale de sona ermiştir.

Mısır'ı ele geçiren Pers kralı Kambyzes, firavun unvanını kullanmış olup, Mısır'ı satraplık olarak yönetmiştir. Mısır geleneklerine yeterli saygıyı göstermediği ve zorba olduğu için Mısırlılar tarafından benimsenmemiştir. I. Darius ise selefine nazaran daha saygılı olduğu için Mısırlılar tarafından kabul görmüştür. Çünkü o halkın tepkisini çekecek uygulamalardan uzak durmuştur. Yine bu dönemde Kızıldeniz'i Nil nehrine bağlama işi tamamlanmıştır.

Aşağı Mısır'da çıkan ayaklanmayı I. Kserkses bastırmıştır. Ancak yeniden başlayan isyan sonucu Pers ordusu mağlup edilmişse de yeniden bölgeye hakim olması uzun sürmemiştir.

Amirtaios on yıllık mücadelenin ardından yönetimi ele geçirmiştir. O, XXVIII. Sülale'nin tek kralı idi. Sais'i merkez yapmıştır.

XXIX. Sülale'nin kurucusu ise I. Neferites'tir. Ondan sonra tahta gelen Hakoris, Perslerle savaşmıştır. Paralı askerlerin yardımıyla istila engellendi. Bu kraldan sonra tahta sırasıyla Psammatis ve II. Neferites geçmiştir. Son kral ise I. Nektanebo'dur. Böylece XXX. Sülale devri başlamış olup, bu sülale Mısır'ın son yerli sülalesi idi. I. Nektanebo, paralı askerlerin

⁵¹ Turgut Yiğit, *a.g.e.*, s.155-156

desteği olmadan Perslerle m¼cadele etmiştir. Ancak II. Nektanebo zamanında Persler Mısır'ı işgal etmişlerdir. III. Artakserkses ile başlayan Mısır'daki ikinci Pers hakimiyeti dönemi aynı zamanda XXXI. S¼lale dönemidir. (MÖ. 341-333) III. Darius ise bu s¼lalenin son kralıdır.

“Makedonya kralı Büyük İskender, Pers ordularını MÖ. 333 yılında issos’da yenince, Mısırlılar İskender’i kurtarıcı olarak kabul etmişlerdir. İskender Mısır’a girmiş, kendisine bağlı yerli halkın gelenek ve g¼reneklerine saygı duymuş, Amon rahipleri kendisini ‘Tanrı Amon’un oğlu’ olarak selamlamışlardır. Mısır, İskender’den sonra İskender’in generallerinden Ptolemaios’un payına düşmüş ve adı ge¼en generalin kurduğu devlet, MÖ. 30 yılında Romalılar tarafından zaptedilinceye kadar varlığını sürdürm¼řtür.”⁵²

⁵² Ekrem Memiş, a.g.e., s.87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. ESKİ MISIR İNANIŞLARININ TOPLUM ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI

Din, kendine özgü kavramlarla bireyin aklına ve kalbine hükmeden bir olgudur. Kişinin hayatına anlam katarak kendisini güvende hissetmesini sağlar. Zira bir dine inanmış insanlar sadece hakikate ulaşma çabasında değillerdir. Arzu ve isteklerinin yerine getirilmesini de beklemektedirler. Tarihin en eski dönemlerinden beri insanlar bir yada birden fazla tanrıyı kendilerine ilah edinmişlerdir. Çünkü bir yaratıcıya inanmak, her insanın fitratında vardır. Tanrı kavramı olmadan bir inanç sistemi oluşamaz. Bu doğrultuda Din; kişinin ve toplumun şekillenmesini sağlayan yegane unsurlardan biridir. *“Diğer taraftan Eskiçağlarda teşekkül eden bütün dinlerin çoğunda şu dört eleman, prensip olarak bulunmuştur:*

1- Tanrı mefhumu, 2- Mitoloji ve efsaneler, 3- Dinî akideler ‘dogmes’, 4- Dinî ayinler

Bununla birlikte her kavmin dininde muhakkak olarak bu dört eleman bir arada bulunmayabilir. En eski dinlerin bazılarında akide olmadığı gibi, bazılarında mitoloji eksiktir. Esasen mitoloji, din fikirlerinden esinlenmiş, bir halkın hayali kuvvetini temsil eder.”⁵³

Eski Mısır’da din ve inanç müessesesi oldukça gelişmişti. Eski mısır dini, tam anlamıyla çok tanrılı bir dindir ifadesinin doğru olmayacağı gibi, kimi zaman tek tanrılı kimi zaman da birden fazla tanrının varlığına inanıp ancak bir tanesini kabul eden bir yapıda olduğunu ifade edebiliriz. Eski Mısırlılar ise oldukça dindardı ve her şeyin ilahı ayırdı.

⁵³ Afet İnan, *a.g.e.*, s.216

Şekil 4: Antik Mısır Dini Değerler Temeli

(Kaynak: <https://www.indyturk.com/node/329321/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/antik-m%C4%B1s%C4%B1r%C4%B1n-inan%C3%A7-temelleri> 20/05/2021 tarihinde erişildi.)

Mısır tanrılarının ortaya çıkışı çok eski zamanlara yazının icadından önceye kadar dayanır. Mısır’da çok tanrıcılık totemizm ile başlamıştır. Özellikle sülaleler döneminden önce Mısır’da ‘nom’ adı verilen klanlar vardı. Bu nomların her biri farklı tanrılara inanırlardı. Ancak bütün klanların ortak kabul ettikleri tanrılar da vardı. Özellikle Yukarı ve Aşağı Mısır’daki nomların birleşmesiyle ortak inançlarda oluşmuştur. Bahsedilen bu inanç sisteminde canlı ve cansız tanrı tasavvurları görülmektedir. Genel olarak bakıldığında en çok hayvan figürü ile karşılaşılmuştur. Örneğin; “*Tanrı Chnum bir teke kılığındaydı. Tanrı Horus bir atmaca, Thout bir ibis, Suchas bir timsah, Bubastis’in tanrıçası bir kedi, Buto’nunki bir yılanı.*”⁵⁴ Mısırlıların hayvanlara tapmasının sebebi animizm ile ilgilidir. Yani hayvanların, kendisine inandıkları tanrılarının özelliklerini taşıdıklarına inanmalarıydı. Onlar için kutsal hayvanlar, belli bir tanrının vücut bulması haliydi. Bu yüzden kutsal hayvanlar, hayatta olduğu müddetçe bir tanrı gibi muamele görür ve öldüğü zaman da mumyalanırdı. Tanrılarının insan bedeni ile tasviri ise Erken Hanedanlık Devrinde görülmeye başlanmıştır. Eski İmparatorluk devrinden itibaren Mısır dini, coğrafi duruma göre oluşmuştur. İlahların aileler halinde oluşması bu dönemde başlar. Mısırdaki birlik oluşuktan sonra firavunlar baş ilah olmuş

⁵⁴ C.W.Ceram, Tanrılar Mezarlar ve Bilginler, Remzi Kitabevi, İstanbul,2015,s.100

olup, yaratıcının yeryüzündeki vekili olarak benimsenmişler hatta öldükten sonra ilahlaştırılmışlardır.

Mısır dininin bazı esasları, Asya menşeli halk tarafından getirilmiş olsa da gelişmesi iklimine ve insanların çalışma hayatına göre şekillenmiştir. Mısırlılar birçok ilaha tapmışlardır ve bu ilahlar insanların hayatında önemli bir yer tutmuştur. Onların resimlerini ve heykellerini yapmışlardır. *“Mısırlılara göre, her şeyin başı gök mabudundadır ve bütün eski tarih boyunca, Gök ve Nil ilahları daima en önemli tanrılar olarak kalmışlardır. Gök ilahının ismi ve şekli değişmekle beraber, gökyüzündeki yıldızlar güneş ve ay en eski ve devamlı ilahlar arasındadır. Sonra yeryüzü ilahları gelir ki, toprak su ve ağaçlar bunların sembolüdürler.”*⁵⁵

*“Oziris, Güneş tanrısı idi. Ay tanrıçası İzis, onun karısı ve kız kardeşi kabul edilirdi. Karanlıklar tanrısı olan Set, Oziris’in kardeşi; sabah doğan güneş Horüs ise, Oziris’in oğlu idi. Oziris boğa, Horüs atmaca (şahin) ve İzis dana şeklinde tasvir edilirdi. Güneş tanrısına Teb şehrinde Amon, Heliapolis’te ise Ra denirdi. Rahipler, sonradan ikisinin aynı olduğunu görerek ‘Amon-Ra’ adını verdiler.”*⁵⁶

*“Mısır tanrılarının sayısını tam olarak belirlemek neredeyse imkânsızdır; zira tanrılar, kendi bireysel özelliklerini diğer tanrılarının özellikleriyle birleştirerek geçici de olsa yeni ve farklı bir tanrı oluşturabiliyordu. (Amon- Ra, Re- Horakthy, Ptah-Skor vb.) Tanrılarının her biri aynı zamanda farklı biçimlere ayrılarak her birinin bağımsız rol oynadığı ve farklı bir inanç dizgesine sahip olduğu yeni tanrılar ortaya çıkarabiliyorlardı. (Amonem-Opet, Amon-Ka-Mutef, İpet-swt’nin Amon’u) Yunan- Roma dünyasının tanrılarından farklı olarak Mısır tanrılarının çoğunun kesin bir vasfı yoktu. Örneğin; Yeni Krallık Dönemi ile Geç Dönemin en güçlü tanrılarının biri olan Amon, ikincil kaynaklarda üstü kapalı biçimde ‘devlet tanrısı’ olarak anılmaktadır çünkü güçleri, tanımlanması mümkün olmayacak kadar genel ve kapsayıcıdır.”*⁵⁷

⁵⁵ Afet İnan, *a.g.e.*, s.220

⁵⁶ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s.92

⁵⁷ Brewer J. Douglos, Teeter Emily, *a.g.e.*, s. 107.)

Şekil 5: Tanrı Osiris

(Kaynak: http://www.tarihpedia.com/misir_tanrilar_osiris/ 21/05/2021 tarihinde erişildi.)

Mısırlılar ölümden sonraki hayata inanırlardı. Onların inanışlarına göre, insan vücut ve ruhtan oluşuyordu. Bu iki önemli kavram ölümden sonra da devam edebilirdi. “Mısırlılar ölen insandan ruhun ayrılmasını, cansız kalan bedenden insan başlı bir kuşun uçtuğuna inanır ve onu tapınak duvarlarına resmederlerdi.”⁵⁸ Mısırlılar bütün güçlerin tanrılarda olduğuna inanırlardı. Özellikle baş ilah Osiris onlar için önemliydi. Osiris dini ilk inançlardan biridir. I. Sülale Devrinden itibaren etkili olan bu din, III.Sülale Devrinin sonunda etkisini kaybetmeye başlamıştır. Osiris ölen insanı sorguya çeker, günahları ve sevaplarını bir tüy ile tartardı. “Ölünün bu mahkemede neler diyeceği ‘Ölümler Kitabı’ denilen kitapta belirtilmişti. Bu kitap ölen kimsenin yanına konurdu. Günahı fazla olan kimse, öldükten sonra, akreplerin ve yılanların bulunduğu yere düşer ve acı çekerdi. İyilik tarafı üstün olanlar ise sonsuz mutluluğa erer, serin ve güzel kokulu bir yerde kalır ve tanrıların sofrasında yemek

⁵⁸ Ali Narçın, *Eski Mısır Nil’in Ezoterik Ülkesi*, Parola Yayınları, İstanbul, 2017, s.92

yerlerdi.”⁵⁹ Bu imtihandan geçemeyenler mezarlarında sürekli olarak aç, susuz ve güneşsiz kalacaklarını düşünürlerdi. Mısırlıların pek çok tanrıyı onurlandırdıkları ve inandıkları bir gerçektir. Bu tanrıların sayısı öyle fazladır ki adlarından bir kitap oluşturulabilir.

“Mısır insanı için ölüm, varoluşun koşullarından biridir; bu nedenle ona göre tanrılarda ölümlüdür. Ölüm yalnızca lanetliler için nihai sondur, diğer tüm varlıklar içinse yaşamın iki bölümü arasında bir eşik, bir gençleşme, yaşamın yenilenmesidir.”⁶⁰ “Eski Mısır inancında öldükten sonra yeniden yaşama inancı olduğu için ölümler törenle özel olarak hazırlanmış mezar odalarına mumyalanarak konurdu. Ölümlerin ruhu öteki dünyada huzurlu olsun diye çeşitli törenler ve dinsel ayinler yapılırdı. Öteki dünyada huzur içinde yolculuğa çıkacak olan ruh için özenle hazırlanmış tütsüler ve kötülük saçan cinlerden korunması için Ölümler Kitabından ayetler mezara bırakılırdı. Mumyalama işinin aslı ölünün kişisel özelliğini öteki dünyada da devam ettirmesi şeklinde uygulanırdı. Bu işlem insanlar dışında önem verdikleri bazı hayvanlar için de yapılırdı. Bunların arasında boğa, köpek, kedi, kuş, balık mumyaları çoğunlukta idi. Ölü yıkandıktan sonra iç organları alınır, gözler ve ağız tamponlarla doldurulur ve bir çeşit alet kullanılarak beyin kafatasından boşaltılarak mumyalama yapılırdı. Ölümlerin iç organları da kanopos adı verilen kaplarda koruma altına alınırdı.”⁶¹ Mumyacılık, Mısır’da bir meslek çeşidiydi. Birisi öldüğü zaman, verilen paraya göre üç çeşit mumya yapılırdı. Herodotos’a göre en iyi mumya çeşidi; Özel bir çubukla ölünün burnundan beyni çıkarılır ve bu bölge ilaç ile yıkanır. Daha sonra karnı yarılarak iç organları çıkarılır, karnının içi baharatlarla doldurulurdu. 70 gün bekletildikten sonra ketene sarılır ve yakınlarına teslim edilirdi.

Çok para vermek istemeyenler ise, daha kolay ve ucuz olan ikinci çeşidini yaptırabilirlerdi. Üçüncü çeşidi ise fakir ölümlere yapılırdı. Yalnızca bağırsakları çıkarılır ve ölü yine 70 gün katranlı su içinde bekletildikten sonra yakınlarına teslim edilirdi.

⁵⁹ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s.95

⁶⁰ Erik Hornung, *Mısır Bilimine Giriş*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2014, s.81

⁶¹ Ali Narçın, *Duat’ın Bekçileri Mısır Dini*, Edduba Yayınları, İstanbul, 2019, s.75-76

Şekil 6: British Museum (Londra’da) Bulunan Mısır Mumyası

(Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Mumya#/media/Dosya:Mummy_at_British_Museum.jpg 23/05/2021 tarihinde erişildi.)

Tarih öncesinde her küçük köy, her il ve her kent kendi tanrısına sahipti; ayrıca zengin olan ve toplum içinde önemli bir konumda bulunan her ailenin de bir tanrısı olduğunu söyleyebiliriz. Zengin aileler tanrısının isteklerini yerine getirmesi için birisini görevlendirirlerdi. Fakir aileler ise tanrıya şartlarının izin verdiği ölçüde katkı sağlardı. Fakat tanrı kavramı, zengin yada fakir farkı gözetmeden her ailenin önemli bir parçasıydı. Mısırlıların inancına göre tanrılar desteklenmeli, bakılmalı, yaşatılmalı ve korunmalıydı. Çünkü bu dengenin bozulması demek kaos demektir. Bu yüzden tanrılara ibadet, kişisel kurtuluşa giden yol olarak görülmüştür.

Mısırlıların tanrılarının çok sayıda olduğunu ifade etmiştik ancak Mısır halkının ibadet ettiği ve saygı duyduğu tanrılar, yalnızca insanın kaderine müdahale edebilen tanrılardı. Bunların sayısı daha sınırlıydı. *“Eski Mısırlılar büyük tanrılara ek olarak, çoğu kez küçük ilahlar kategorisine dahil edilen çeşitli tipte doğaüstü varlıklara da inanırlardı. Ayrıca onlar, ölülerin hayaletlerinden yada ruhlarından da korkarlardı ve bunlar ‘akhu’ olarak bilinirdi.”*⁶²

⁶² Richard H. Wilkinson, *Eski Mısır’ın Bütün tanrı ve Tanrıçaları*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016, s.26

Şekil 7: Mısır tanrılarını gösteren bir tablet

(Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Antik_M%C4%B1s%C4%B1r_dini#/media/Dosya:Stele_rom.jpg
23/05/2021 tarihinde erişildi.)

Mısır'ın dini yapısını kavramak için Firavun'un krallığının da araştırılması gerekir. Firavunlar halktan farklı olarak *“oldukça zenginlerdi. Mahiyetlerinde yüzlerce hizmetçi çalışırdı. Lüks içinde yaşayan krallar, oldukça güçlü ve zengin insanlardı. Bütün bir ülke onlarındı. Her şey onlar içindi ve onlara aitti.”*⁶³ Firavun'un konumuna bakacak olursak; aynı zamanda güneş ilahının oğlu sayılmaktaydı. Özellikle IV. sülale döneminde başlayıp, V. sülaleden itibaren firavunlar kendilerini Ra'nın oğulları ilan etmiştir. Dolayısıyla o hayatta iken tanrı olarak kabul edilmişti. Firavun'a karşı yapılan ibadetler ise o öldükten sonraydı.

⁶³ Mehmet Korkmaz, *Mitolojik Dinlerin Gizemi*, Alter Yayınevi, Ankara, 2009, s.429

Mısır dilinde ‘büyük ev’ anlamına gelen firavun, tanrısal özelliklerini koruyabilmek için kendi kız kardeşleri ile evlenmişlerdir. Hatta Firavun öldükten sonra isminin başına Osiris’i alacağı da varsayılmaktaydı. Böylece ölen Firavun öteki dünyada yeni bir hayata başlayacaktı. Mezarının başına ise onun heykelleri konmuş ve beslenmesi için yiyecekler bırakılmıştır. Firavunun öldükten sonra merdiven yada güneş ışığıyla göğe yükseldiğine inanılmıştır. “*Firavunların ilahlaştırılması, onların tanrıların temsilcisi olduklarına olan saf inancın yanı sıra, biraz da firavunların, ellerindeki yönetimi daha da sağlamlaştırması amacıyla siyasi içeriklidir.*”⁶⁴ Mısırlılar, Firavunda üç kutsal özelliğin bulunduğu inanıyorlardı. Bu özellikler; yaratıcı buyruk anlamına gelen “hu”, anlayış anlamına gelen “sia”, adalet ve iyi yönetim anlamına gelen “maat” idi. Ra, yarattığı evrenin düzenini “maat” ile sağlar, başta firavun olmak üzere bütün insanlar, “maat” ile yaşadıklarına inanırlardı ve bu doğrultuda yaşarlardı. Orta İmparatorluk Devrinde ‘maat’ bir tanrıça olarak kişiselleştirilmişti. Bunun nedeni Firavunların hakimiyetlerini meşru bir zemine oturtmak istemesiydi. Öte yandan Firavunlar rüyalar yoluyla tanrıdan onay alarak hakimiyetlerine kutsal bir anlam yüklemişlerdir. Firavunlar toplumu yönetmede ve yönlendirmede rüya olayını geniş bir şekilde kullanmışlardır. Firavun’un gördüğü rüyalar çok önemliydi ve gördükleri rüyalara göre hareket edilmesi gerektiğine inanılırdı. Bu durum çoğu zaman Mısırlıların tepkisini çekecek bazı uygulamalarda onlar için uygulanan bir ikna tekniğiydi. Örneğin, II.Ramses döneminde gerçekleştiği düşünülen Mısır’da artan İbrani nüfusunu kontrol etmek amacıyla yapılan ‘çocuk kıyımı’ Firavun’un görmüş olduğu rüya üzerinden şekillenmiştir. Firavun rüyasında, İbranilerden bir çocuğun kendi saltanatına son vereceğini görmüş, dönemin sihirbazlarına bu rüyayı yorumlatmıştır. Bu olay üzerine yapılan çocuk kıyımına Mısır toplumu sessiz kalmıştır. “*Hız. Mûsâ dünyaya geldiğinde tahtta bulunan Mısır Kralı II. Ramses’tir. Ancak İsrâiloğulları’na karşı baskının II. Ramses’in babası I. Sêti döneminde başladığı da kabul edilmektedir. Ahd-i Atîk bu firavunun, İsrâiloğulları’na baskı uygulaması yanında erkek çocuklarının öldürülüp kız çocuklarının sağ bırakılmasını, daha sonra da erkek çocuklarının ırmağa atılmasını emrettiğini bildirir. Bu firavun tarafından sarayda büyütilen Hız. Mûsâ kırk yıl sarayda yaşar. Medyen’deki kırk yıllık ikametinden sonra geri döndüğünde önceki kral ölmüş, yeni bir kral tahta geçmiştir. Ahd-i Atîk, Hız. Mûsâ’nın mücadele ettiği firavun ile daha önce İsrâiloğulları’na zulmeden firavunun farklı kişiler olduğunu belirtmektedir.*”⁶⁵ Kuran’dan çıkardığımız genel kanaat odur ki: Yukarıda sözü edilen Hız.

⁶⁴ Desplancques, a.g.e., s.26

⁶⁵ Ömer Faruk Harman, “Firavun”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 13.cilt, 1996, s.118-121

Musa'nın kıssasında onu annesinin nehre bırakmasından, Firavun'un boğulma anına kadar bahsedilen firavun tek bir kişiyi işaret etmektedir. Şuara Suresi 18 ve 19. Ayetlerinde *"Firavun dedi ki: Biz seni içimizde daha çocukken yetiştirip büyütmedik mi? Sen ömrünün nice yıllarını aramızda geçirmedin mi? Ve yapacağın işi (cinayeti de) işledin. Sen nankörlerdensin."*⁶⁶ İfadesinden anlaşıldığı üzere Firavun'un; Hz. Musa'nın bebekliği, geçmişte işlediği suçu ve ilahi tebliğe kadar olan sürecini yakinen bilmesi bu tezimizi daha da güçlendirmektedir. Öte yandan sihir ve büyü çok fazla idi. Firavunların sihirbazları vardı. Çoğu zaman bu sihirbazlardan yardım ve nasihat almışlardır. Bu sihirler yağmur yağdırmak ve Nil Nehrinin taşmasını sağlamak içinde yapılmıştır. Mısırlıların inancına göre, Horus ile Steh, firavunda birleşmişti. Bunun için firavunun iyilik ve kötülük yapmaya yetkisi vardır. İyiliklerinden dolayı ona şükretmek gerekirse de kötülüklerinden dolayı da suçlanamazdı. Çünkü o, Güneş Tanrısı Ra'nın oğlu olarak tanrı buyruklarını yerine getirirdi.

Eski Mısır ülkesinin toplumsal sınıfı üç ana gruptan oluşmaktaydı. Bu grup; tanrılar, kral ve sıradan insanlardan müteşekkildi. Bu inanca göre, kral halktan biri değil, tam tersi tanrılarla insanlar arasındaki iletişimi sağlayan, tanrılar huzurunda insanları temsil eden bir kişiydi. III. Amenofis gibi krallar kendilerini tanrısal özelliklerle betimletirken, III. Sesostris gibi bazı krallar da ölümünden sonra tanrı sayılmıştır. Mısır'da kralların tanrısal gücünün ön plana çıkması I. Amenofis ile başlamıştır.

Mısır dinini incelerken sosyal hayata yön veren rahip ve rahibelerden de bahsetmek gerekir. Ayinler aracılığı ile tanrılara yaklaşma imkanı düşünüldüğü için, bu işleri düzenleyen bir sınıfa daha ihtiyaç vardı. Babadan oğula geçen rahiplik sınıfına krallar birçok haklar tanımışlardır. Bu haklardan istifade eden rahipler sınıfı, oldukça zenginleşmiştir. Çünkü onlar vergi ödemiyor, askeri alanda görev almıyorlardı. Öte yandan Mısırlılar tarafından ilahlar için kesilen kurbanlar ve hediyeler ile geçiniyorlardı. Zaman içerisinde büyük bir otoriteye sahip olmuşlardır.

"Mısır tarihinin erken dönemlerinde rahipler ile toplumun diğer üyeleri arasında açık bir ayrım yoktu çünkü sıraya konulan tapınak hizmetlerini bireyler yürütürdü ve sırasını savan birey, toplumdaki laik işine dönerdi. Ne var ki Yeni Krallık'ta ve sonraki zamanlarda rahiplik makamları profesyonelleşince ve büyük ölçüde kalıtsal olunca durum epey değişti ve genel olarak ahali ile tanrılarının resmî hizmetinde bulunanlar arasında çok daha büyük bir uçurum

⁶⁶ Ali Bulaç, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı Meal ve Sözlük*, Çıra Yayınları, 8.Baskı, İstanbul,2015, s.367

görüyoruz. Din adamı olmayan bireyler tapınakların dışına adaklarını koyabilirlerdi ama halka açık bayramlarda tanrılara yaklaşabiliyorlardı. Bu bayramlarda sıradan halk bir tanrının geçit törenine uygun bir mesafeden tanık olabilirdi ama tanrının tasvirini genellikle göremezdi. Rahip olmayanlar, birçok tapınağın dış duvarına konulan “işten kulak” mihraplarına ulaşırdı ve halk, kapı kulelerin önündeki devasa heykellere de gidip dua edebilirdi. Bazı tapınaklarda tanrılara, önemli sorulara cevap veren kâhinler aracılığıyla ulaşıldı ve sıradan insanlar hukuksal konularda tanrılara ulaşabilirdi. Bu bazen tanrının taşınabilir kayığı geçit alayında taşınırken tanrıya soruların sorulduğu özel hareketlerle gerçekleşirdi. Bu tip kâhin tezahürünün ne kadar yaygın gerçekleştiğini ve ne kadar erişilebilir olduğunu bilmiyoruz ama mahkemeler bir meseleyi halledemeyince tanrıların rehberliğine başvurulmuş olması olasıdır.”⁶⁷ Ayrıca büyük tapınaklar, halkın dinî inançları ve ibadetleri hakkında yeterli bilgi vermemektedir. Sıradan Mısırlıların ibadet etmeleri için tapınaklara girişi yasaktı. Bu yüzden sadece dış avluya, özel festivallerde ise bazı tapınakların birinci ve ikinci avlularına girmelerine müsaade ediliyordu.

Amarna Çağına damga vuran isimlerden birisi şüphesiz ki IV. Amenofis’tir. Dini reformlarıyla bilinen bu firavun, Yeni İmparatorluk Devri boyunca öne çıkan rahipler sınıfının yönetimdeki etkinliğini azaltmak istemiştir. Amon tapınaklarında görevli olan bu din adamlarını bertaraf etme amacıyla Mısır’ı çok tanrılı din inancını tümüyle reddetmiş, bunun yerine Mısır din geleneğinde mevcut olan Aton’un tek tanrı olduğunu halka kabul ettirmeye çalışmıştır. Aton ise, güneşti. IV.Amenofis, merkezi Teb’den Amarna’ya taşımıştır. İsmi Akheteton olarak değiştirmiştir. Amon rahipleri ile mücadele eden Akheteton, hakimiyetinin son yıllarında ise uzlaşmacı bir politika takip etmiştir.

⁶⁷ Richard H. Wilkinson, *a.g.e.*, s.46

Şekil 8: Mavi Savaş Tacı giyen Akhenaton'un küçük heykeli

(Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Akhenaton#/media/Dosya:Akhenaten_with_blue_crown.jpg 25/05/2021 tarihinde erişildi.)

Mısırlıların, bazı bitkileri ve hayvanları kutsal saydığını ifade etmiştik. “Bu hayvan biçimli tanrıların yanında, eğer belirli bir işaret taşıyorlarsa, doğrudan doğruya hayvanlara tapılırdı. Bunların en ünlüsü, tapılışı yeryüzünde hiçbir dönemde hiçbir hayvana karşı gösterilmeyen görkemlikte olanı, Mısırlıların "Tanrı Ptah'ın uşağı" saydıkları Memphis'in kutsal öküzü Apis'ti.”⁶⁸ Apis öküzüne Memfis'teki tapınakta büyük bir özen gösterilerek bakılır, birçok hareketinin ise anlamı olduğuna inanılırdı. Onu diğer öküzlerden ayıran özelliği; üçgen şeklinde bir beyazlık ve dilinde özel bir işaret bulunmasıydı. Apis öküzünün 25 yıldan fazla yaşaması uygun görülmez, tapındaki kutsal suda boğularak öldürülürdü. Öldükten sonra mumyalanır, yas tutulur ve gömülürdü. Daha sonra ise yeni bir Apis öküzü aranır, bulununca bayram yapılırdı.

⁶⁸ C. W. Ceram, *a.g.e.*, s.100

Şekil 9: Apis Heykeli Louvre Müzesi

(Kaynak: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/57/Louvres-antiquites-egyptiennes-p1020068.jpg>
25/05/2021 tarihinde erişildi.)

“Mısır’da sünnet adeti de vardı. Hayvan derisinden ve kılından elbise giymek, günah sayılır, bundan dolayı keten elbise giyerlerdi. Onlara göre, temizlik önemliydi. Yabancıların içtiği bardaktan su içmez ve hayvanların başını yemezlerdi. Ayrıca Mısırlılar, sofrada katı şeyleri elle, sulu yiyecekleri kaşıkla yerlerdi. Yemek yenirken sofranın etrafında bir mumya dolaştırılır, böylece daima ahiret hatırlatılırdı. Mısırlıların ziyafetinde müzik de bulunurdu.”⁶⁹ Öte yandan “Mısırlılar çocukların Tanrı vergisi bir çeşit gaipten haber alma yeteneğine sahip olduklarını düşünürler ve bunun sonucunda onların oyun sırasındaki rastgele gevezeliklerini gözlemlemeye çok meraklıdırlar ve bunları birer işaret ve kehanet olarak değerlendirirler.”⁷⁰

⁶⁹ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s.95-96

⁷⁰ E. A. Wallis Budge, *Mısır’da Ölüm Sonrası Fikri*, Ege Meta Yayınları, İzmir, 2001, s.50

SONUÇ

Mısır, kendine has dini özelliklerini korumaya muktedir bir uygarlık olarak incelenmeye değer bir yapı arz etmiştir. Mısır'a hayat veren Nil Nehri etrafında inançlar gelişmiş ve şekillenmiştir. Bu doğrultuda oldukça dindar olan Mısır toplumu, tanrılara ibadeti hayatlarının bir amacı ve hatta bir parçası olarak görmüşlerdir. Onlar için önemli olan tanrı veya tanrılarıdır. İlahlarını memnun etmek için zengin yada fakir ayrımı gözetmeksizin çaba sarf etmişlerdir.

Mısırlıların tanrı inançlarının gelişmesi hanedan öncesi devire yani nomlara kadar geriye gitmektedir. Her nom kendine münhasır tanrılarıyla tanınmıştır. Yukarı ve Aşağı Mısır birleştikten sonra ise ortak inançların olduğu da şüphesiz bir gerçektir. Canlı ve cansız tasavvur edilen bu tanrılar içerisinde en büyük pay sahibi hayvan ve insan figürleridir.

Mısırlılar ölümden sonraki hayata da inanıyorlardı. Ölüler bu sebepten mumyalanıyordu. Başlangıçta yalnız Firavun ve ailesi mumyalanırken ilerleyen zamanlarda toplumun önde gelen kişileri de mumyalanmıştır. Ayrıca öldükten sonra hesaba çekileceklerini düşündükleri için, günah işlemekten çekinmişlerdir. Mahkemede neler söylenmesi gerektiği belirten kitap ise ölüler kitabıdır.

Mısırlılar birçok tanrıya inanmış ancak kaderine müdahale edebilen tanrılara ibadet etmişlerdir.

Firavun'un konumu ise özel bir yer tutmaktadır. Çünkü Mısır ona aittir. Güneş ilahının oğlu olan bu firavunlar tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak bilinirdi. Lüks ve zenginlik içinde yaşayan Firavunlar, kimi zaman ölmeden önce kimi zamanda öldükten sonra tanrı olarak kabul edilmiştir. Mısırlıların inancına göre Firavun hem iyilik hem de kötülük yapma hakkına sahipti. İyilik yaptığı zaman ona şükredilir, kötülük yapsa bile bu sorgulanamazdı. Firavunların gördükleri rüyalar da önemli ve kutsal sayılırdı. Toplumun hoşuna gitmeyen uygulamalar olsa bile inançları gereği ses çıkarmazlardı. Ayrıca Firavunların sihirbazları da vardı. Onlar yağmurun yağmasını, Nil Nehrinin taşmasını sağlıyor ve bazı konularda Firavun'a yardım ediyorlardı.

Mısır dinin de önemli unsurlardan birisi de rahipler sınıfıdır. Babadan oğula geçen rahiplik sistemi zaman içerisinde önemli derecede güçlenecektir. Çünkü onlar vergi ödemiyor ve askeri konulardan muaf tutuluyorlardı. Ayrıca Mısırlılardan gelen hediyelerden ve kurbanlardan geçimini sağlıyorlardı.

Mısır tek tanrılı inanca IV. Amenofis önderliğinde geçmiştir. Firavun, rahiplerin yönetimdeki etkinliğini kırmak ve kendi hakimiyetini sağlamlaştırmak için başkenti, Teb'den Amarna'ya taşınmış, ismini değiştirerek Akheteton yapmıştır. Mısır din geleneğinde var olan güneş tanrısı Aton'un tek tanrı olduğunu Mısırlılara kabul ettirmeye çalışmıştır. Ancak hakimiyetinin son yıllarına doğru rahiplerle uzlaşmacı bir politika takip etmiş, onun ölmesiyle birlikte bu sistem geçerliliğini yitirmiştir.

Apis öküzü Mısır dininde önemli bir yer işgal etmiştir. Onu diğerlerinden ayıran özelliği ise üçgen şeklinde bir beyazlık ve dilinde özel bir işaret bulunmasıydı. Hareketlerinden anlamlar çıkarılır ve 25 seneden fazla yaşaması uygun görülmezdi.

Temizlik Mısırlılarda oldukça önemliydi. Yabancıların bardağından su içmezler, hayvanların başını yemezlerdi. Sofrada ise bir mumya dolaştırılır ve ölüm hatırlatılırdı. Ziyafetlerinde müzikte vardı. Çocukların hareketlerinden anlam çıkarmak ise adetleriydi.

Görüldüğü üzere çeşitli zamanlarda yabancı istilalarına maruz kalan Mısır, tüm etkenlere rağmen köklü bir medeniyet olmayı ve temelini din üzerine bina ederek kendisinden söz ettirmeyi başarmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- BUDGE, E. A. Wallis, *Mısır'da Ölüm Sonrası Fikri*, Ege Meta Yayınları, İzmir, 2001.
- BULAÇ, Ali, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı Meal ve Sözlük*, Çıra Yayınları, 8.Baskı, İstanbul, 2015.
- BREWER J, Douglas, TEETER, Emily, (Çev. Nihal Uzan), *Mısır ve Mısırlılar*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2017.
- CERAM ,C.W., *Tanrılar Mezarlar ve Bilginler*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2015.
- DESPLANCQUES, Sophie, (2016). *Antik Mısır*, (Çev: İsmail Yerguz), Dost Kitabevi Yayınları, ANKARA.
- HARMAN Ömer Faruk, "Firavun", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 13.cilt, İstanbul, 1996.
- HORNUNG, ERİK, (Çeviren: Zehra Aksu Yılmazer), *Ana Hatlarıyla Mısır Tarihi*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2004.
- HORNUNG, ERİK, (Çeviren: Zehra Aksu Yılmazer), *Mısır Bilimine Giriş*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2014.
- İNAN, Afet, *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, TTK yayınevi, 3.baskı, Ankara, 1992.
- KORKMAZ, Mehmet, *Mitolojik Dinlerin Gizemi*, Alter Yayınevi, Ankara, 2009.
- MEMİŞ, Ekrem, BÜLBÜL, Cemil, *Eskiçağda Göçler*, Ekin Yayınevi, Bursa, 2014.
- MEMİŞ, Ekrem, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Ekin Yayınevi, 5.Baskı, Bursa, 2019.
- MİEROOP, Marc Van De, *Eski Mısır Tarihi*, (Çev. Ali Oğuz Bozkurt), Homer Yayınevi, İstanbul, 2019.
- NARÇIN, Ali, *Duat'ın Bekçileri Mısır Dini*, Edduba Yayınları, İstanbul, 2019.

NARÇIN, Ali, *Eski Mısır Nil'in Ezoterik Ülkesi*, Parola Yayınları, İstanbul, 2017.

ÖZER, Yusuf Ziya, *Mısır Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 1939.

SCHLÖGL, Herman A., *Eski Mısır (Kraliçe Kleopatra'nın intiharına dek dört bin yıl)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2019.

VERCOUTTER, Jean, *Eski Mısır*, (Çev.: Emine Çaykara), İletişim yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2010.

WILKINSON, Richard H., *Eski Mısır'ın Bütün tanrı ve Tanrıçaları*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016,.

YİĞİT, Turgut, *Eski Mısır Tarihi*, Bilgin kültür sanat yayınları, Ankara, 2019.

ÖZGEÇMİŞ

İlköğrenimini İstanbul Göztepe Öğretmen Harun Reşit İlkokulunda, Lise öğrenimini ise İstanbul Ataşehir Mehmet Rauf Lisesinde tamamladı. 2008 yılında başladığı Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü lisans eğitimini 2012 yılında tamamladı. 2021 yılında Yüksek lisansını Sinop Üniversitesi Eskiçağ Bilim Dalı'nda tamamladı.

